

TERRA I PROPIETAT

LA TRANSFORMACIÓ DEL CAMP
PRATENC AL SEGLE XIX

IRMA FABRÓ - MARGARIDA GÓMEZ
ANTONI RODÉS

TERRA I PROPIETAT:
LA TRANSFORMACIÓ DEL CAMP PRATENC AL S. XIX

Amb el suport de

**Diputació
de Barcelona**

Àrea d'Agricultura
i Medi Natural

**Ajuntament del
Prat de Llobregat**

Regidoria de Cultura

Disseny de la coberta d'Àlex Escorihuela

En aquest estudi hi ha col·laborat Cristina Besora Altés

Depòsit legal: 40.207 / 89

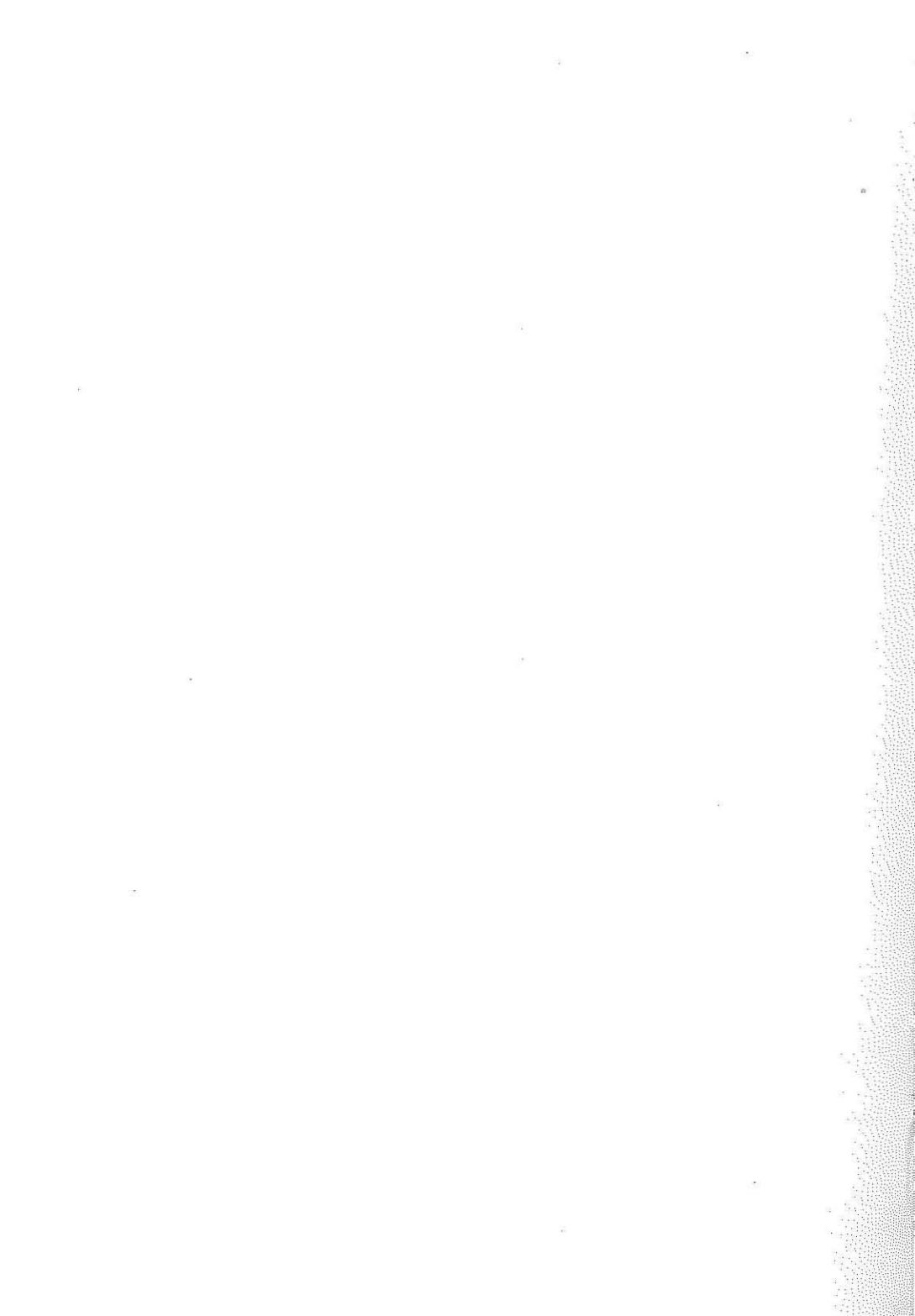
Imprès a *La Impremta*

Servei de Secretaria S.A.
Frederic Soler, 81 - 83
08820 El Prat de Llobregat

TERRA I PROPIETAT:
LA TRANSFORMACIÓ DEL CAMP PRATENC AL S. XIX

IRMA FABRÓ YAGÜE - MARGARIDA GÓMEZ INGLADA
ANTONI RODÉS INÉS

El Prat de Llobregat, novembre del 1989

INTRODUCCIÓ

EL SEGLE XIX A L'ESTAT ESPANYOL: REACCIÓ I REVOLUCIÓ

Al llarg del segle XIX, Europa viu el procés de transformació de les societats d'Antic Règim en societats burgeses. L'Estat espanyol haurà de realitzar una sèrie de transformacions per tal d'adaptar la seva estructura a les noves circumstàncies. La formació dels exèrcits nacionals i la centralització que aquest canvi comporta exigeixen més despeses, i per cobrir-les, l'Estat utilitza els ingressos procedents de les colònies americanes i el recurs de creació d'un important volum de deute públic.

En el període 1814 - 1820, després de les guerres napoleòniques, la situació de la hisenda és crítica. La pèrdua del mercat colonial empitjorarà encara més aquesta situació, ja que es tallarà la font d'ingressos més important de l'Estat. Aquesta situació palesarà el desequilibri existent en l'economia espanyola i col·lapsarà el creixement dels sectors més avançats: la indústria naixent i l'agricultura comercialitzada.

L'estructura del règim senyorial, en decadència, no té elements per oferir solucions a la crisi i és un obstacle a qualsevol intent de desenvolupament. Hi ha una contradicció entre una agricultura que intenta adaptar-se a les noves formes i a la comercialització dels seus productes i les velles capes socials que viuen dels beneficis del règim senyorial. Miquel Izard diu: "La Revolució Burgesa és inevitable i imprescindible, única (hi ha una sola transició possible) i desitjable, ja que suposa l'esfondrament de la societat feudal, que no només era intolerable, sinó qualitativament molt pitjor; despòtica, sense cap llibertat; injusta (molt pocs privilegiats i una immensa

majoria condemnada a la misèria i a la fam); inquisitorial (impedia el desenvolupament cultural o científic); i frenava un possible i necessari creixement material." (1)

La burgesia, sense el mercat exterior, s'ha d'oposar al règim senyorial, el principal obstacle per a la consolidació del mercat interior, que no té uns canals viables de comercialització, ja que el sistema sòcio-econòmic establert desvia els excedents a mans dels senyors i manté la immensa majoria de la població en el límit de la subsistència, situació aquesta que limita el seu poder adquisitiu i, en conseqüència, dificulta el desenvolupament de les activitats econòmiques de la burgesia. En aquest moment, per tant, les possibilitats d'enteniment entre la burgesia i el camperolat són importants, ja que tenen un objectiu comú: enderrocar els obstacles tradicionals de la societat estamental.

El govern de Ferran VII pretenia suscitar el creixement econòmic sense alterar l'ordre establert per l'Antic Règim. Havia d'augmentar la recaptació d'hisenda, construir una marina important, reconquerir el mercat americà, fomentar el desenvolupament agrari i superar la crisi de les activitats comercials i industrials. Tot això s'havia de fer sense tocar els esquemes de la societat de l'Antic Règim. L'empresa era totalment impossible.

Els mecanismes de la crisi econòmica que culmina l'any 1819 - 1820 mostren l'estreta relació entre el col.lapse del sistema d'hisenda i la fallida del règim absolut, que hem d'entendre més relacionada amb la impossibilitat de resoldre els problemes que amb l'embat revolucionari.

El trienni liberal (1820 - 1823) suposa l'intent d'aplicació de les reformes publicades per la Constitució de Cadis. Ben aviat van sortir a la llum totes les limitacions de la revolució liberal espanyola, que vol aplicar el model de desenvolupament capitalista anglès: es tracta, no d'una solució revolucionària, sinó d'una solució de compromís feta des de les capes socials altes sense la participació dels camperols i amb el manteniment del predomini de l'aristocràcia latifundista. El seu objectiu era la liquidació de les relacions productives de l'agricultura tradicional i la dissolució del règim senyorial, del feudalisme i de les explotacions comunals. Aquest procés, en un Estat com l'espanyol que no presenta un creixement industrial simultani, provoca la proletarització del camperolat, que es queda al camp com a mà d'obra barata i es converteix en un factor d'estancament, ja que frena la possibilitat d'introduir millores tècniques i no estimula la creació d'un mercat interior, que seria molt necessari per al creixement industrial.

El sistema de dissolució del règim senyorial i el nou règim fiscal que

s'implanta perjudiquen les masses camperoles més allunyades del sistema de comercialització, que no poden pagar en metàl·lic les contribucions que tenen assignades. La situació tributària era massa feixuga per a una gent que vivia gairebé al límit de la subsistència, i aquest fet, englobat en el panorama general de crisi que pateix el camperolat, és un dels aspectes que ens permet explicar la seva adhesió als moviments antiliberals (carlisme).

En un sentit més ampli, la reacció camperola l'hem d'entendre com un testimoni de la seva oposició a la modalitat concreta que els liberals utilitzen per a la liquidació de l'Antic Règim, i en particular a la inserció de l'agricultura en la formació social resultant d'aquest procés, que deteriora considerablement la situació material del camperolat. Es tracta d'una mobilització popular contra una alternativa no desitjable.

Miquel Izard considera que "l'actuació de la gent del camp va ser més confusa, ja que era, globalment, beneïta, de cap dur, convencional per naturalesa i conservadora, la qual cosa la feia presa fàcil de demagogs o populistes (el clergat tenia una especial i taumatúrgica influència sobre ella), mentre que els juristes podien defraudar-la sense dificultat. Rarament podia arribar a comprendre el projecte que els progressistes miraven d'implantar per al seu propi bé. Va aliar-se estúpidament amb els carlistes, tot continuant una revolta primitiva i immadura; tenia dificultats per formular les seves pròpies reivindicacions i es deixava al·lucinar per una confusa ideologia tradicionalista." (2)

A la caiguda del trienni es restaurarà l'absolutisme. Durant el nou període de govern de Ferran VII (1823 - 1833) i després de la seva mort, la situació de la hisenda és desesperada, i la conjuntura política, fràgil. El govern de Zea Bermúdez, durant la regència de M. Cristina, no acontenta ni els liberals ni els absolutistes, però representa un pas endavant en el procés de transformació de la societat, que ja no permet fer un moviment involucionista sense risc de revolució. L'esperit d'aquest període el podem resumir a partir de l'actitud del Marquès de Miraflores (president del Consell de Ministres els anys 1846 i 1863) quan diu que el carlisme s'ha de combatre amb les armes a la mà mentre que amb els liberals s'ha de pactar (3). Queda molt clar, doncs, que la solució és una aliança entre l'aristocràcia latifundista i la burgesia.

La revolució liberal, iniciada l'any 1808, culmina en les Corts Constituents de 1836 - 1837 amb l'aliança entre els moderats i els progressistes, que tenen un veritable pànic al perill popular. Això fa que les seves coincidències siguin més decisives que les seves discrepàncies. En aquest mateix sentit, Miquel Izard diu: "Així, la implantació definitiva de la societat excedentària

implicava necessàriament, ja que es perpetrava en contra i en perjudici de la immensa majoria, l'organització d'un impressionant aparell repressiu, la peça clau del qual és un discurs fal·laç, suposadament escrit per narrar la transició (en realitat per disfressar-la), ocultant o camuflant, poso per cas, el decidit i contumaç rebuig de les classes subalternes." (4)

Les reformes que es realitzen per consolidar el nou model de societat consisteixen en un conjunt de mesures que es refereixen a la modificació del règim de propietat, al pas de la "propietat imperfecta" a la "propietat perfecta", és a dir, l'establiment de la propietat burgesa. Aquest procés de transferència es farà, bàsicament, a partir de la desamortització i les desvinculacions que s'inclouen dins del procés de liquidació de les formes jurídiques i institucionals del règim senyorial. Consisteix a donar el caràcter de lliure a les terres que estaven amortitzades (en situació de "mans mortes", és a dir, en propietat de persones físiques o jurídiques que no tenen capacitat de vendre).

Les mesures desamortitzadores, però, estaven viciades des del començament per unes intencions extraeconòmiques. Primer van ser els motius fiscals (sanejar la hisenda, eliminar el deute...) i després, en esclatar la Guerra Civil, s'hi afegiren els motius polítics (fer front als carlins i aconseguir un suport ampli a Isabel II).

Un element important de la reforma liberal és la supressió del delme i la implantació d'un nou sistema tributari. Pel que fa a la supressió del delme, hem de dir que després del trienni constitucional pateix un procés de forta erosió, i molts camperols no el paguen. Així, en el període 1823 - 1833, s'ha iniciat un procés espontani de transformació impulsat pels camperols. En aquest marc, la política agrària de les Corts frena i desvia aquest procés en una altra direcció que beneficia els grans propietaris de la terra, que comprenen que la desintegració del vell ordre és inevitable i accepten el pacte en el marc de la revolució liberal, ja que entenen que el projecte liberal és fàcilment manipulable i prou ambigu com per incloure-hi els seus interessos.

Un altre element important és la reforma tributària, que hem d'entendre com una mesura més de la revolució liberal. La substitució del delme per uns tributs en moneda va contribuir decisivament a la desarticulació de les economies camperoles familiars. És a dir, la reforma tributària va afavorir la dissolució de les velles formes de producció de la terra, en fer inviabilitat les explotacions camperoles que no arribessin a uns nivells mínims de comercialització i d'integració en el mercat.

La nova distribució tributària permetia l'ocultació, i això repercutia negativament en els petits propietaris, que veien augmentar els seus pagaments, ja que tenien menys oportunitat d'influir en les juntes municipals, dominades pels grans propietaris.

La revolució que ha donat lloc al nou ordre burgès a partir de l'antic món feudal (la de la transmutació de les formes de propietat, la de l'aliança dels vells i els nous grups dominants i la de la frustració de les esperances de les classes populars) es pot considerar acabada l'any 1845, amb la reforma tributària que posa punt final a tot aquest conjunt de transformacions i assegura la seva estabilitat.

La valoració de Josep Fontana de tot aquest procés la trobem quan diu que és una història de canvis que podem anomenar revolucionaris, perquè modifiquen substancialment la realitat social sobre la qual actuen, i també una història de limitacions. (5)

Miquel Izard, per part seva, considera que "la principal anomalia del model espanyol fou que no va reeixir l'esmentada aliança entre burgesia i treballadors; contràriament, hi va haver un contuberni entre senyors feudals i oligarquia conservadora que provocà una Revolució Burguesa peculiar, tan peculiar que ni tan sols fou revolució, ja que la burgesia va deixar de ser revolucionària. Per això no se la podia considerar liberal -i, si es feia, és un abús que cal desemmascarar; mentrestant, els progressistes foren marginats i conflüiren en la petita burgesia, que continuà intentant, debades, dur a terme el seu programa radical. El contuberni va tenir altres conseqüències: les classes subalternes van veure com es frustaven les seves esperances, i s'allunyaren totalment del programa que havien compartit; amb altres paraules: el capitalisme acabà implantant-se a Espanya des d'una perspectiva exclusivament burgesa, sense tenir en compte els interessos d'altres grups, especialment els rurals. (...) En resum, la Revolució Burguesa espanyola va ser no solament un fracàs, sinó una traïció a les masses i als radicals." (6)

EL SEGLE XIX AL PRAT: CANVIS EN LA SOCIETAT PAGESA

El Prat de la segona meitat del segle XIX es veurà profundament afectat per tot el conjunt de transformacions que porten a la desaparició del sistema econòmic-social de l'Antic Règim.

Al camp pratenc, paral·lelament al procés de consolidació del nou ordre burgès, es produeix una transformació de l'estructura de la propietat agrària derivada de l'aplicació de les lleis desamortitzadores, que suposaran l'arribada de nous propietaris burgesos, en substitució dels propietaris eclesiàstics i nobles, i que impediran l'accés del camperolat a la propietat.

Vinculat a tot aquest procés, s'iniciarà el pas d'una agricultura tradicional a una agricultura moderna, marcat per la legislació liberal -especialment per la llei de foment de 3 de juny de 1868 - i per la introducció del regadiu, bàsicament a partir de la construcció del Canal de la Dreta.

Aquesta transformació global la podem explicar amb l'esquema següent:

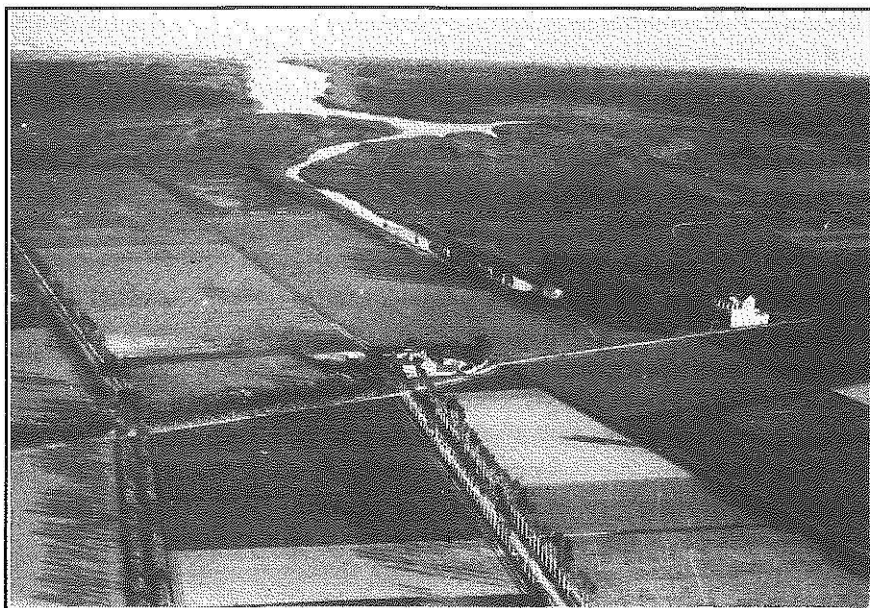
Agricultura tradicional

- Autoconsum i policultiu
- Conreus extensius

- Baixos rendiments
- Escassetat de fertilitzants
- Absorció d'un elevat nombre de mà d'obra
- Reglamentació jurídica de la propietat de la terra especial a més de la tradició: usos i costums

Agricultura tecnificada moderna

- Implantació de noves rotacions de conreus
- Substitució de les terres dedicades al conreu de cereals per terres dedicades a conreus arbustius
- Extensió del regadiu
- Utilització de nous fertilitzants
- Introducció de millores en l'utilatge agrícola
- Nou règim de la propietat de la terra

Per poder valorar la importància de tot aquest procés, hem d'analitzar exhaustivament els diferents elements que intervenen, ja que de la seva interrelació sorgirà un Prat amb un nou sistema agrícola que adquirirà un protagonisme destacat com a proveïdor del mercat més important de Catalunya, el barceloní. Com diu Jaume Codina, "el Delta del Llobregat es converteix així en una autèntica font i un rebost de la capital; i no solament això, sinó que comença a exportar productes i anomenada." (7)

El regadiu transformà la fesomia dels camps pratencs. Imatge aèria de les propietats de la família Bertrand. (Arxiu Municipal.)

La qualitat de la terra

L'agricultura pratenca en el període 1846 - 1879 viurà la seva transformació més important: el pas del secà al regadiu.

Fins el 1858 hi ha un domini total dels conreus de secà, amb un sistema d'agricultura extensiva que manté la població als límits de la subsistència. Aquest sistema es caracteritza per: baixos rendiments, tècniques rudimentàries, excedent molt escàs i de difícil comercialització... i suposa també l'absorció d'un elevat nombre de mà d'obra; això fa, per una banda, que la classe jornalera sigui molt important quant a volum, i per una altra, que els salaris siguin molt baixos.

Les transformacions afectaran també la qualitat de la terra. De la mà dels nous propietaris i amb la progressiva introducció del regadiu, augmentarà el volum de terres fèrtils en detriment de les terres de pitjor qualitat

(improductives, marines...).

A l'apeo* de 1846 les terres fèrtils representen un 17,89%, mentre que les qualificades de regulars, dolentes i improductives són un 46,95%. La resta, el 33,65%, està formada per arbredes, pinedes i marines.

Tota aquesta panoràmica canviarà, com hem dit, amb l'arribada paulatina del Canal de la Dreta i amb l'aprofitament de l'aigua artesiana. La millora de la qualitat de la terra queda recollida en l'amillament de l'any 1879, tot i que des de 1858 constatem una disminució de la superfície dedicada al cereal (disminució que es farà a costa de les terres de pitjor qualitat, ja que al llarg d'aquesta etapa el volum de terres de primera categoria augmenta sensiblement).

L'any 1879 els cereals representen un 44,92%, l'erm un 44,21% i la resta de conreus una quantitat poc important.

La producció

Analizant els quadres de producció (8) dels anys 1818 a 1918, constatem com els cereals són el producte dominant fins a la consolidació del regadiu, fet que no es produirà fins a les darreres dècades del segle.

Al llarg d'aquest període, el blat serà el producte dominant, malgrat que el seu volum anirà disminuint fins a ser substituït per altres productes. Així, l'any 1818 el blat representa el 75,94% de la producció total, mentre que l'any 1918 s'ha reduït al 39,62%.

El blat de moro, cereal de regadiu, serà l'únic que experimentarà un creixement en la seva producció. L'any 1857 representa un 3,97%, mentre que el 1918 és ja el 15,33% de la producció total.

Del resum de xifres de 1918 es dedueix una transformació, que serà progressiva fins a la consolidació del regadiu, amb el desplaçament dels productes de secà. Aquest canvi d'orientació queda definit per les xifres totals d'aquest any, que marquen l'inici de l'evolució futura de l'agricultura pratenca.

La suma del volum de producció dels cereals més importants (blat, ordi,

*Apeo i amillamiento són dos termes castellans referits a documents fiscals de tributació agrària del segle XIX. No tenen una traducció oficial al català i s'han adoptat en els estudis d'història agrària amb la forma d'apeo i amillament. Veure nota 16.

civada) dóna un total d'11.559 quintars, mentre que el productes de regadiu dominants aquell any (blat de moro, mongetes i faves) superen la xifra anterior, amb un volum total de 12.432 quintars.

Més com a fet anecdòtic que com a conreu important, hem de parlar de la vinya. Aquest conreu no ha estat mai important (l'any 1890 ocupa el darrer lloc en producció respecte als pobles del seu entorn) a causa de les característiques del sòl i de la facilitat de propagació de les malures.

L'increment de la plantació de la vinya es produeix el segle XIX de la mà de Ferran Puig, que intenta aconseguir un producte comercialitzable aprofitant la conjuntura del moment: els beneficis de la llei de poblament rural de 1868 i les facilitats d'exportació dels vins catalans gràcies al tractat comercial amb França. Aquest, però, fou un intent que no reeixí.

Malgrat que la vinya al Prat no patí la fil·loxera, va ser atacada reiteradament per altres malures pròpies del conreu, com són l'ofídium i el mildium, el tractament de les quals ocasionà fortes despeses en jornals i materials. Això, juntament amb el baix preu del vi que s'obtenia (per la seva poca qualitat), feia que el producte fos poc rendible.

La desamortització

La desamortització consisteix a donar el caràcter de lliure a les terres que es troben en situació de "mans mortes", és a dir, en propietat de persones físiques o jurídiques que no tenen capacitat de vendre.

Al Prat, la importància d'aquest procés radica en el fet que afecta el 33,33% de les terres, és a dir, potencia el canvi de propietat d'una tercera part de les terres que configuren el poble del Prat. Aquest serà un fet clau per a l'evolució posterior, ja que permetrà l'arribada de nous propietaris, alguns amb capital suficient com per invertir en millores i fer experiències per introduir nous conreus i aconseguir rendibilitzar l'agricultura. Podem dir que de la mà d'aquests propietaris, i amb l'esforç dels treballadors del camp s'iniciarà el procés de canvi que transformarà profundament l'agricultura pratenca.

La desamortització es realitza en tres etapes marcades per diferents lleis i decrets desamortitzadors que es van promulgar al llarg del segle XIX i per la variació de la seva aplicació segons la conjuntura política, és a dir, aquest procés serà frenat o impulsat segons la tendència del grup polític que

controla el poder i segons els seus interessos.

La primera etapa (1840 - 1845) afecta els ordes militars, els convents i els monestirs de menys de dotze membres. Vuit serà el nombre total de finques desamortitzades al Prat: 4 dels Dominics, 3 dels Mercenaris i 1 de les Monges de Jonqueres.

La segona etapa (1862 - 1865) afecta les institucions benèfiques, que al Prat es concreten en la Casa de la Maternitat, que té 4 finques, i l'Hospital de la Santa Creu, amb 1 finca.

' La tercera etapa (1873 - 1879) clou el procés desamortitzador. Afecta els convents de religioses i ens permet dir que és el darrer embat del procés de liquidació de l'Antic Règim, amb la transformació de la propietat "imperfecta" en propietat burgesa i capitalista. Es veuran afectats dos convents de religioses: les Monges Magdalenes, que posseïen 5 finques, i les Monges Carmelites, que en posseïen 1. També es veurà afectada la Perpètua de Santa Maria amb 2 finques, i la Causa Pia de Vilar, (9) amb 2 finques.

Les terres desamortitzades són de baixa qualitat, i en alguns casos pèssima. Eren terres abandonades pels seus propietaris, la majoria d'elles sense conrear, ja que les trobem qualificades (en els apeos i amillaments) de marines, pinedes i erms. L'arribada dels nous propietaris suposarà millores importants, ja que seran dessecades i conreades per primera vegada.

La desamortització, com dèiem anteriorment, promou el canvi de propietat de la terra, que passarà d'estar en mans dels nobles i de l'església a ser propietat, bàsicament, d'una classe burgesa formada per comerciants, funcionaris, industrials, polítics... i alguns sectors de les classes mitjanes rurals. Els camperols quedaran al marge d'aquest procés ja que la manera com es realitzaven les vendes els marginava i no tenien la possibilitat de comprar les finques subhastades. Per això podem dir que la desamortització ha estat la gran ocasió perduda per aconseguir l'accés del camperolat a la propietat de la terra.

La pagesia pratenc, seguint la tònica dominant a tot l'Estat, no tindrà ocasió de convertir-se en propietària d'aquelles terres que treballa. El preu de taxació de les finques, però sobretot el preu de la rematada (molt superior al de taxació), no permeten que els camperols les puguin adquirir.

Al marge d'aquest fet, constatem que per poder conrear algunes de les terres desamortitzades, que eren de molt baixa qualitat, calia la inversió de grans capitals, que només posseïen els grans propietaris agrícoles o bé la burgesia. Els compradors d'aquestes terres seran, la majoria, membres de la

burguesia barcelonina, industrials, comerciants, advocats... que substituiran la propietat nobiliària i eclesiàstica per una propietat burgesa.

Les compres es faran per dos sistemes: o bé compra directa o bé a través d'intermediaris (testaferros).

Les terres desamortitzades no restaran molt de temps en mans dels propietaris que compren en primera instància, i a final de segle assistirem a un procés de concentració en mans d'un reduït nombre de propietaris. Com a casos significatius podem citar Ferran Puig i Jaume Casanovas.

De la mà dels nous propietaris arribaran les transformacions més radicals del camp pratenc. Per exemple, Joan Canadell i Antoni Monmany, compradors de la desamortització, apareixen lligats a la construcció del Canal de la Dreta, que serà una peça clau en la transformació de l'agricultura de secà en la de regadiu.

Moltes de les innovacions introduïdes es veuen afavorides per la legislació liberal, a la qual s'acolliran molts dels propietaris (Ferran Puig, Jaume Casanovas, Domènec Dalit, Francesc Canillo...). Aquesta legislació té com a finalitat potenciar el poblament rural, la creació d'indústries agrícoles productives, la dessecació de llacunes, i la rompuda de terrenys que havien estat sense conrear. Podem dir que aquesta legislació s'ajusta perfectament a les necessitats que tenien els nous propietaris per posar en funcionament les seves terres.

Tot aquest procés de transformació es fa al marge de la classe camperola, que a més desaprofitarà els moments en què la conjuntura política li és més favorable. Així, durant la revolució de 1868, al poble de Gavà, Gemma Tribó (10) explica que els pagesos aprofitaren l'ocasió per ocupar les terres de la Baronia de l'Eramprunyà. En el cas del Prat, podem dir que no es produí una resposta similar, malgrat que la Junta Revolucionària del Prat, va ser la primera a donar suport al moviment revolucionari de Barcelona. (11)

Les juntes emetien proclames on es repetia de manera constant la paraula "sensatez" (12) i es demanava reiteradament la conservació de l'ordre i el respecte a la propietat. En aquest sentit, hem de dir que la primera junta constituïda al Prat incloïa el nom d'alguns propietaris (Pau Aguilera, Domènec Dalit, Joan Codina...). (13)

La població del Prat demana la formació de la milícia, i la Junta decideix demanar armes al capità general per "poder contener la reacció en caso necesario, sostener el orden, el respeto de la propiedad, la libertad individual y los principios de Cádiz". (14)

Els propietaris

El procés de canvi de la propietat característica de l'Antic Règim a la nova propietat burgesa l'observem clarament en l'evolució de la tipologia dels propietaris des de l'any 1846 fins el 1879. Al llarg d'aquest període assistirem a la pèrdua de poder econòmic de la noblesa (que haurà de vendre les seves propietats) i a la venda de les grans propietats de l'església, els hospitals i les institucions benèfiques afectades per la desamortització.

Al Prat, la major part de propietaris pratencs ho són de parcel·les petites. L'any 1879, el 68,5% dels propietaris estan inclosos en el grup de 0 a 25 mujades (majoritàriament, el 44,5%, en el grup de 0 a 5 mujades -quantitat insuficient per sobreviure). Una menció a part mereixen Domènec Dalit, que té 134 mujades, i Miquel Casanovas, amb 297 mujades.

Per tant, les grans finques es troben en mans de propietaris forasters, bàsicament barcelonins, que concentren la major part de la terra. Així l'any 1879 tenen el 92,21% de les terres de conreu, i només el 7,78% és en mans de pratencs.

Pel que fa al nombre de grans propietaris, es manté una certa estabilitat al llarg del període. L'any 1849 trobem 15 finques de més de 100 mujades, l'any 1862 i el 1871 - 1872 es manté un nombre estable de 13 finques i en el darrer amillament que hem treballat, el de l'any 1879 - 1880, trobem 12 propietaris en aquest grup.

Un cas destacable és el de Ferran Puig. L'any 1871 - 1872 és el segon màxim propietari de terres al Prat, amb 440 mujades, mentre que l'any 1879 - 1880 és el major propietari, amb 872 mujades. Com ja hem dit anteriorment, Ferran Puig és un industrial barceloní que ocupa el setè lloc en la llista dels contribuents catalans més importants de l'any 1875 amb una contribució territorial de 14.316 pessetes. L'any 1879 es troba en el catorzè lloc de la contribució territorial de Barcelona, amb 7.337 pessetes, i l'any 1886, pagant la mateixa quantitat, ocupa el desè lloc. (15)

Ferran Puig i Jaume Casanovas seran els homes que personificaran el procés de transformació que hem estat analitzant al llarg d'aquesta introducció, ja que de les seves mans vindran bona part de les transformacions que modificaran l'estructura del camp pratenc.

LA QUALITAT DE LA TERRA

L'agricultura pratenta d'aquest període (1846 - 1879) és de caire clarament tradicional, basada en els conreus de secà i en la producció per al consum intern.

En el període comprès entre els anys 1846 i 1852, el domini del cereal és total i només comptabilitzem altres conreus de manera quasi anecdòtica. La prevalença dels cereals només canviarà a partir de la lenta i progressiva introducció del regadiu des de 1858, primer any del qual tenim constància de l'existència de mujades regades gràcies al fet que es posa en funcionament el tram ja construït del Canal de la Dreta.

El sistema de conreu dominant és el d'agricultura extensiva, caracteritzada pels baixos rendiments, per l'ús escàs de fertilitzants i per l'absorció de molta mà d'obra.

En el període següent, entre els anys 1862 i 1879, assistirem al que serà la transformació més important de l'agricultura pratenta: el pas del secà al regadiu. Aquest fet es produirà gràcies a la confluència de diversos elements relacionats amb la mentalitat capitalista dels propietaris que han comprat les terres en aquest període, i que no dubtaran a fer inversions: la construcció d'un canal de regatge, el Canal de la Dreta del Llobregat, l'obtenció d'aigua artesiana, la utilització de màquines de vapor per poder regar amb l'aigua del riu, fins aleshores desaprofitada, la implantació de nous conreus...

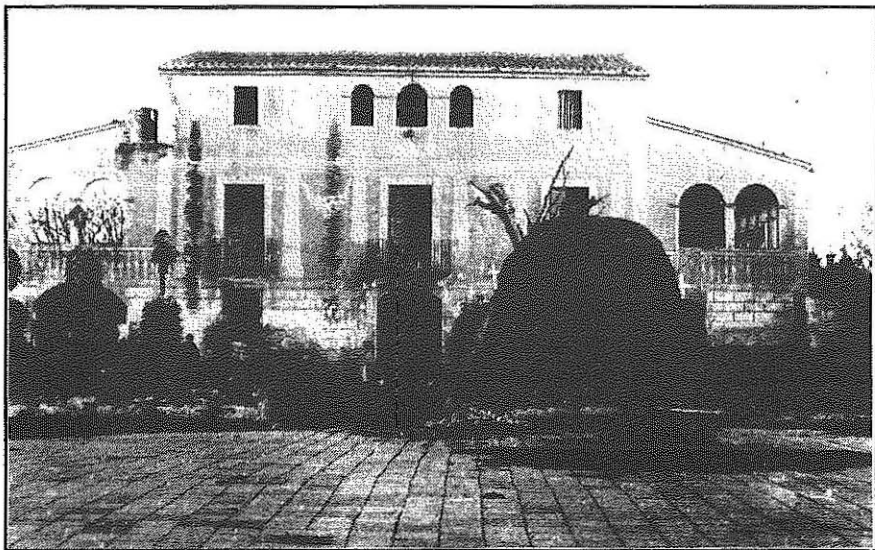
Malgrat tot, al llarg d'aquest període observem una disminució en el nombre de mujades de terra de millor qualitat. Aquest fet pot estar relacionat amb el sistema de classificació o bé amb l'exhauriment real de la terra motivat per la pràctica dels conreus extensius que s'han aplicat al llarg de tants anys. Caldrà esperar que el regadiu es consolidi totalment per aconse-

guir que aquestes terres millorin.

Constatem també un augment de les terres de baixa qualitat, potser perquè fins aleshores no s'havien comptabilitzat algunes zones (per exemple les marines).

Aquestes variacions, juntament amb les dificultats per definir conceptes com erm, improductiu, marines... que canvien segons sigui un apeo o un amillament (16) i d'un any a l'altre, dificulten l'estudi comparatiu de tot el període. Així, podrem veure com les terres dedicades al cereal apareixen primer agrupades en vuit categories i passen al final a tres; també veurem com apareixen catalogades com a terres de secà moltes que ja eren de regadiu (per la introducció del Canal de la Dreta, bàsicament, com ja explicarem més endavant).

Per tots aquests motius, l'estudi individualitzat de l'estructura de la propietat no ens permet fer una valoració en detall del procés de transformació de la terra, i caldrà complementar les dades a partir de la informació que ens dona la producció.

Can Bou, masia ubicada al districte de la Ribera. Tenia planta baixa, pis i golfes que mostren el passat cerealista del poble del Prat. Va desaparèixer a la dècada dels setanta per la construcció d'un centre comercial. (Arxiu Municipal)

1846: Categoria de la terra segons l'apeo

	1a	2a	3a	4a	Vinya 5a	Arbreda Marina Pineda 6a	Erm	TOTAL
RIBERA	342 mj. 12 md.	213 mj. 8 md.	173 mj.	24 mj.				753 mj. 4 md.
BUFERA	262 mj.	301 mj.	237 mj. 4 md.	184 mj.				984 mj. 4 md.
BUNYOLA	253 mj. 8 md.	505 mj.	415 mj. 1 md.	221 mj. 8 md.				1.395 mj. 1 md.
PROPIETARIS SENSE CASA	47 mj. 12 md.	41 mj. 12 md.	43 mj. 8 md.	19 mj.				152 mj.
TOTAL	906 mj.	1.061 mj. 4 md	868 mj. 13 md.	448 mj. 8 md.	42 mj. 12 md.	1.704 mj. 3 md.	32 mj. 8 md.	
%	17,89	20,95	17,15	8,85	0,84	33,65	0,64	

TOTAL 5.064 muj.

1849: Categoria de la terra segons l'apeo

	1a	2a	3a	4a	5a	6a	7a	8a	Erm	Arbredes				Pinedes	Marines	TOTAL
										Vinya	6a	7a	8a			
RIBERA	67 2/4	256	133	103	81 2/4	50	38 1/4	50 1/4	19 1/4							798 3/4
BUFERA	48 1/2	191	184	135 1/4	105 3/4	73 3/4	70 3/4	166 1/4	24 1/4							999 1/2
BUNYOLA	68 1/2	255 1/4	221	199	164 1/4	135 1/4	140 1/4	332	36 3/4							1.552 1/4
TOTAL	184 2/4	702 1/4	538	437 1/4	351 2/4	259	249 1/4	548 2/4	80 1/4	72 3/4	9	6	8	7 1/4	207 1/4	1412 1/4
%	3,63	13,84	10,6	8,61	6,92	5,10	4,91	10,81	1,58	1,43	0,17	0,11	0,15	0,14	4,08	27,83

TOTAL 5.073 mj.

Nota: les quantitats són expressades en mujades.

1852: Caregoria de la terra segons l'amillament

21

	Cereals 1a	Cereals 2a	Vinya	Arbres fruiters	Arbres amb parra	Salzes	Fageda	Erm
1a	254 mj.	273 mj. 8 md.	14 mj. 12 md.		3 mj. 8 md.	9 mj.	6 mj.	132 mj. 8 md.
	4,74%	5,10%	0,27%		0,06%	0,16%	0,11%	2,47%
2a	411 mj.	505 mj. 8 md.	18 mj. 8 md.	3 mj. 8md.	15 mj.	11mj. 8 md.	35 mj.	189 mj.
	7,67%	9,43%	0,34%	0,06%	0,28%	0,21%	0,65%	3,52%
3a	252 mj. 12 md.	715 mj. 4 md.	30 mj. 12 md.	3 mj.	25 mj.	8 mj. 8 md.	62 mj.	344 mj.
	4,71%	13,35%	0,57%	0,05%	0,46%	0,15%	1,15%	6,42%
4a	183 mj.	666 mj. 4md.	2 mj.		4 mj. 12 md.	11 mj. 3 md.	100 mj. 4 md.	1.064 mj. 4 md.
	3,41%	12,45%	0,03%		0,08%	0,20%	1,87%	19,87%
TOTAL	20,53%	40,33%	1,21%	0,11%	0,88%	0,72%	3,78%	32,28%
TOTAL	1.100 mj. 12 md	2.160 mj. 8 md.	66 mj.	6 muj. 8 md.	48 mj. 4 md.	40 mj. 3 md.	203 mj. 4 md.	1729 mj. 12 md

TOTAL 5.355 mj. 3 md.

Categoria de la terra segons els amillaraments de 1862, 1872, 1879

	Erm			Cereal			Fruiters		
	1a	2a	3a	1a	2a	3a	1a	2a	3a
	1862	147 mj.	220 mj.	1600 mj 12 md	589 mj.	923 mj.	1554 mj		1 mj. 8 md
	2,85%	4,27%	31,11%	11,44%	17,94%	30,20%		0,02%	0,03%
1872	317 mj. 8 md.	287 mj. 8md.	3563 mj 15 md	760 mj 14 md	772 mj. 6 md.	1376 mj 8 md	7 mj.	17 mj.	21 mj. 4 md.
	5,93%	5,37%	29,25%	14,23%	14,44%	25,75%	0,13%	0,31%	0,39%
1879	528 mj. 9 md.	334 mj. 4 md.	1477 mj 12 md	770 mj 13 md	608 mj. 4 md.	998 mj. 1 md.	61 mj.	58 mj. 8 md.	35 mj.
	9,98%	6,31%	27,92%	14,56%	11,49%	18,87%	1,15%	1,10%	0,66%

	Vinya			Salzes			Fageda			Improductives	TOTAL
	1a	2a	3a	1a	2a	3a	1a	2a	3a		
	1862	3 mj.	4 mj.	8 mj. 12 md.	4 mj.	9 mj. 4 md.	14 mj.		4 mj.		
	0,05%	0,07%	0,17%	0,07%	0,17%	0,27%		0,07%	0,56%	0,60%	
1872	7 mj.	11 mj. 14 md.	15 mj. 8 md.	6 mj. 4 md.	5 mj. 4 md.	10 mj. 4 md.		13 mj. 12 md.	14 mj. 8 md.	137 mj.	5.345 mj. 5 md.
	0,13%	0,22%	0,28%	0,11%	0,09%	0,19%		0,25%	0,27%	2,56%	
1879	14 mj.	26 mj.	149 mj. 8 md.	6 mj.	3 mj.	7 mj.		2 mj. 12 md.	66 mj.	145 mj. 4 md.	5.291 mj. 11 md.
	0,26%	0,49%	2,82%	0,11%	0,05%	0,13%		0,05%	1,24%	2,74%	

Percentatges totals de la terra segons els amillaments de 1862, 1872, 1879

	Erm	Cereal	Fruiters	Vinya	Salzes	Fageda	Improductives
1862	38,23%	59,58%	0,05%	0,29%	0,51%	0,63%	0,60%
1872	40,55%	54,42%	0,83%	0,63%	0,39%	0,52%	2,56%
1879	44,21%	44,92%	2,91%	3,57%	0,29%	1,29%	2,74%

ANÀLISI DE LA QUALITAT DE LA TERRA SEGONS ELS APEOS I AMILLARAMENTS

Apeo de 1846

Segons el quadern de producció de l'any 1818, citat per Jaume Codina, (17) les terres del Prat apareixen dividides en les categories següents:

Terres de 1a.	.....	fèrtils
Terres de 2a.	.....	regulars
Terres de 3a.	.....	dolentes (salines)
Terres de 4a.	.....	improductives

Si apliquem aquesta classificació a les categories de producció que apareixen a l'apeo de 1846, (18) podem obtenir una valoració detallada de la qualitat de les terres del Prat. Segons aquest esquema, les terres de bona qualitat, les qualificades com a fèrtils, tan sols representen un 17,89% del total, mentre que les qualificades de regulars, dolentes i improductives (2a., 3a. i 4a. en el quadre) són un 46,95% del total, és a dir, quasi la meitat de les terres de conreu. Aquestes xifres són el reflex clar del domini d'una agricultura extensiva de secà, on el tipus de conreu dominant, els cereals, i les tècniques rudimentàries -guaret...- van exhaurint lentament les terres. A més, el tipus de sòl, salí i amb un alt grau d'humitat, dificulta l'expansió de les terres de conreu en un moment en què les limitacions de la tècnica impedeixen l'aplicació de mesures que permetin resoldre aquests problemes. Aquest fet queda recollit a l'apeo on les terres classificades a la 6a. categoria -arbredes, pinedes i marines- representen un 33,65% del total de terres. La resta de categories juntes només arriben a un 1%, quantitat intrascendent.

L'apeo de 1846 ens permet fer un estudi de les terres del Prat en relació amb el districte a què pertanyen. Així, podem veure com les terres de millor qualitat se situen al districte anomenat de la Ribera (situat a la part alta del terme i més allunyat de la insalubritat de la zona de marina i aiguamolls), on

predominen les terres de 1a. (342 muj. 12 mund.) i de 2a. (213 muj. 8 mund.). Aquest és, però, el districte menys extens.

El districte de la Bunyola (a la part baixa) és el més extens, i també el que té les terres de pitjor qualitat (dominen les terres de 2a. i de 3a. categoria).

Les terres del districte de la Bufera ocuparien un lloc intermedi pel que fa a la seva qualitat, amb una supremacia de les terres de 2a. seguides de les de 1a.

Apeo de 1849

L'any 1849 (19) la terra se subdivideix en vuit categories de secà, erm, vinya, arbredes, pinedes i marines.

En aquest any no s'han produït canvis destacables i, així, hi persisteix un domini clar dels cereals i de les terres qualificades de marines.

En aquest apeo, com en l'anterior, les terres apareixen agrupades en districtes. Com abans, és al districte de la Ribera on es localitzen les terres de millor qualitat. Tot i ser el districte més petit, concentra el 36,58% de les terres de 1a. i el 36,45 % de 2a. del total de les terres del Prat.

Amillament de 1852

L'amillament (20) d'aquest any té una estructura diferent a la dels apeos anteriors. Així, els cereals es classifiquen en dues categories, 1a. i 2a., i cadascuna d'elles se subdivideix en quatre grups. També se subdivideixen en quatre grups les terres qualificades de vinya, fruiters, salzes, bosc fageda i erm.

En aquest amillament ha desaparegut ja la divisió en zones o districtes de la terra.

S'observa encara un domini clar dels cereals respecte a la resta de conreus. Si analitzem amb més detall les diferents categories en què apareixen classificats els cereals, podem veure com són més importants, quant a volum total de mujades, les terres que apareixen a la 2a. categoria, i sobretot en les subdivisions més baixes.

Després dels cereals destaquem, quant a volum, les terres qualificades

com a ermes, fins al punt que, si estudiem de manera individualitzada cada categoria, la major part de les terres del Prat es trobarien incloses en el grup de l'erm de 4a. (un 19, 87%), és a dir, en el de les pitjors terres.

D'anecdòtica podem considerar la presència de vinya, arbres fruiters, salzes, bosc fageda i arbres amb parres. Cal dir que aquests conreus no troben en el sòl del Prat el millor medi per al seu desenvolupament (no oblidem que les terres del Prat encara són de secà).

Amillarament de 1862

A partir de l'amillarament de l'any 1862 (21) s'estableix un model que es mantindrà fins al final del període que ocupa el nostre estudi. Aquest fet, a causa de la millora en el sistema de qualificar les terres, ens facilitarà la realització d'una anàlisi comparativa dels anys 1862, 1872 i 1879.

A partir d'ara, trobarem tres subdivisions per a cada categoria.

En aquest any, amb el Canal de la Dreta ja construït, encara que sense funcionar plenament, trobem un Prat dedicat als conreus de secà i amb una part important de les terres (el 38,83%) no conreada (erm + improductiu). Amb aquesta panoràmica, els cereals continuen tenint el paper protagonista respecte a la resta de conreus. Així, la suma de les tres categories en què se subdivideixen és un 59,58% de la superfície total de les terres, encara que sense variar el domini majoritari de les de pitjor qualitat, les de 3a. categoria.

L'erm continua essent el segon grup en importància, amb un total de 38,23%. Un cop més, les terres dedicades a altres conreus representen un volum insignificant.

Amillarament de 1872

En l'amillarament de 1872, (22) malgrat que els cereals continuen dominant respecte a la resta de conreus, s'observa ja un petit retrocés en el nombre de mujades conreades (54,42%), que resulta força significatiu pel que fa a la lenta desaparició dels conreus de secà.

Contràriament, l'erm, que continua ocupant el segon lloc en importància, experimenta un lleuger augment (40,55%). Apuntem també un increment dels fruiters i de la vinya. Encara que en conjunt representen uns percentatges molt petits, són un element més d'aquest canvi qualitatiu que comença a transformar l'agricultura pratenca.

Amillament de1879

Els increments apuntats en l'amillament anterior continuen en el de 1879. (23) Tot i que els percentatges representen una part poc important respecte al total, si que representen, com dèiem abans, una millora qualitativa important: així, els arbres fruiters se situen en un 2,91% i la vinya en un 3,57%.

Quant al volum total de terres, continua el domini dels cereals, encara que amb un retrocés cada cop més destacable de la superfície que ocupen (44,92%). L'erm continua en segon lloc d'importància, i el seu augment, apuntant ja el 1872, fa que les xifres totals (44,21%) l'apropin als cereals.

Com ja hem apuntat abans, molt probablement moltes d'aquestes terres considerades com de cereals són ja de regadiu. Això ha estat possible gràcies als beneficis que atorguen diferents lleis, en especial la de poblament rural, als propietaris que realitzin millores a les seves terres.

Cal dir, per tant, que aquests petits canvis inicials condueixen directament a una transformació de l'agricultura pratenc que culminarà a final de segle, quan el regadiu s'estengui sobre 2.300 ha. del terme, situació aquesta que comportarà la transformació radical de la fesomia del camp pratenc, amb la introducció de nous conreus i noves tècniques.

ESTUDI COMPARATIU DELS QUADRES

Per poder veure amb més detall alguns aspectes apuntats a l'apartat anterior, hem elaborat un estudi comparatiu dels diferents anys, malgrat les dificultats derivades dels criteris de classificació de les terres.

1846 - 1849

Malgrat que l'estructura d'aquests dos apeos és similar, per poder realitzar un estudi comparatiu hem hagut d'agrupar de dos en dos les vuit categories que el cereal té a l'apeo de 1849.

A partir d'aquesta agrupació, s'observa com no s'ha produït cap canvi

significatiu respecte a l'any 1846.

<u>1846</u>		<u>1849</u>	
1a. categoria	17, 89%	1a. i 2a. categories	17,47%
2a. categoria	20,95%	3a. i 4a. categories	19,21%
3a. categoria	17,15%	5a. i 6a. categories	12,02%
4a. categoria	<u>8,85%</u>	7a. i 8a. categories	<u>15,72%</u>
Total	64,84%	Total	64,42%

Partint d'aquesta comparació, l'únic element destacable seria l'augment de les terres de pitjor qualitat (7a. i 8a.) en detriment del grup format per les terres de 5a. i 6a., que és l'únic que disminueix.

Pel que fa a les terres qualificades de vinya i erm, tot i experimentar l'any 1849 un augment respecte al 1846, representen uns percentatges molt baixos respecte al total.

La categoria qualificada com de 6a. a l'apeo de 1846 (formada per marines, pinedes i arbredes) apareix desglossada individualment a l'apeo de 1849 (en especial l'arbreda).

Malgrat l'intent de millorar la classificació de les terres que representa l'apeo de 1849, no s'observa cap variació significativa respecte a l'any 1846.

1849 - 1852

Com ja hem apuntat abans (*vegeu nota 16*), l'amillament de 1852 marca ja una notable diferència respecte als apeos pel que fa a la qualificació de les terres.

Un primer element que cal destacar és l'augment del nombre de mujades de conreu.

1846	5.064 muj.
1849	5.073 muj.
1852	5.355 muj. 3mund.

Aquest fet és el resultat, sens dubte, de mesures i qualificacions cada cop més acurades.

Pel que fa als cereals, tot i que no és possible una comparació detallada (a causa dels diferents criteris de classificació), l'estudi dels totals en percentatge no ens dóna una variació important en el nombre de mujades que s'hi dediquen.

1846	64,84%
1849	64,42%
1852	60,86%

Un altre element destacable és la desaparició del concepte de marines, i també l'augment, més que notable, de les terres qualificades d'erm. Aquest fet pot respondre a un canvi en el concepte utilitzat fins ara, assimilant marines i erm.

1849	1,58% (erm) + 27,83% (marines) =	29,41%
1852		32,28%

La vinya manté la seva extensió, amb un lleuger augment respecte als anys anteriors, tot i que ara apareix desglossada en dues categories (amillament de 1852).

Vinya	1,21%
Arbres amb parra	<u>0,88%</u>
Total	2,09%

Pel que fa a les arbredes, es manté la divisió segons el tipus d'arbres, encara que desapareixen les pinedes de la classificació. Les arbredes tenen una importància mínima respecte al total de terres. Així, l'any 1852 només representen el 4,61%

1852 - 1862

La comparació entre aquests dos amillaments és difícil a causa dels

diferents criteris de classificació utilitzats.

Malgrat aquesta dificultat, es poden fer comparacions a nivell general.

Així, pel que fa als cereals, podem observar una disminució quant al nombre total de mujades, però no resulta significativa si considerem els percentatges que representen.

1852	3.261 muj.	.....	60,86%
1862	3.066 muj.	.....	59,58%

Aquest fet pot explicar-se per la disminució del volum total de terres comptabilitzades aquest any respecte a l'anterior (211 muj.). L'augment més significatiu és el de l'erm, que passa d'un 32,28% el 1852, a un 38,23% el 1862.

La resta de conreus pateixen una disminució mínima.

Així, podem constatar com l'any 1862, malgrat que el regadiu comença a estendre's pel terme, no ha canviat encara positivament els conreus, com sembla demostrar l'increment de l'erm.

1862 - 1872 - 1879

Aquests tres amillaments estan confeccionats seguint el mateix model de classificació, i això permet realitzar una comparació detallada en uns anys que resulten fonamentals, per a l'agricultura pratenca, a causa de les transformacions que experimentarà.

El primer element que cal destacar és la variació del nombre total de mujades dedicades al conreu, que pot ser deguda a diferents factors (exempcions fiscals, errors...).

1862	5.144 muj.	4 mund.
1872	5.345 muj.	5 mund.
1879	5.291 muj.	11 mund.

Les categories que apareixen aquests anys són les mateixes que les utilitzades els anys anteriors. Només n'apareix una de nova, les terres improductives, encara que resulten poc importants respecte al total.

1862	0,60%	31 muj.
1872	2,56%	137 muj.
1879	2,74%	145 muj. 4 mund.

Pel que fa als cereals, el factor més destacable és el seu retrocés quant a extensió, especialment si comparem les xifres amb l'any 1846, en què representava un 64,84% del total:

1862	59,58%	3.066 muj.
1872	54,42%	2.909 muj. 12 mund.
1879	44,92%	2.377 muj. 2 mund.

Aquest retrocés global del cereal procedeix de la disminució de mujades de pitjor qualitat (2a. i 3a.), ja que les de 1a. fins i tot experimenten un augment:

1862	11,44%	589 muj.
1872	14,23%	760 muj. 14 mund.
1879	14,56%	770 muj. 13 mund.

Contràriament al cereal, les terres qualificades com a ermes augmenten la seva extensió amb els anys:

1862	38,23%	1.967 muj. 12 mund.
1872	40,55%	2.169 muj.
1879	44,21%	2.340 muj. 9 mund.

També en aquest cas, els augments els experimenten les terres més ben qualificades (1a. i 2a.), mentre que les pitjors (3a.) retrocedeixen.

En conjunt, cereals i erms segueixen ocupant, aquests anys, la major part de les terres de conreu del terme, malgrat el procés de desaparició que ha iniciat el cereal.

	Cereal	Erm	Total
1862	59,58%	38,23%	97,81%
1872	54,42%	40,55%	94,97%
1879	44,92%	44,21%	89,13%

Pel que fa a la resta de conreus, la vinya mantindrà uns nivells mínims, i només experimentarà un augment en el darrer amillament, lligat als intents de Ferran Puig de millorar les terres recentment adquirides tot i la seva baixa qualitat (3a. categoria).

1862	0,29%	15 muj. 12 mund.
1872	0,63%	34 muj. 6 mund.
1879	3,57%	189 muj. 8 mund.

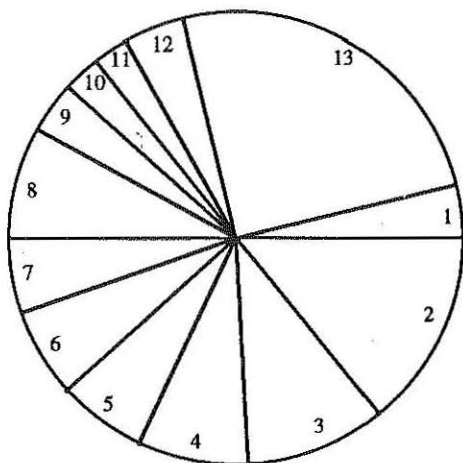
Pel que fa a les arbredes, aquestes mantindran un nivell similar al d'anteriors anys, excepte petits augments vinculats també a les lleis capitalistes de foment de l'agricultura.

	Fruiters	Salzes + bosc fageda	Total
1862	0,05% (3 muj.)	1,14% (60 muj.)	1,19%
1872	0,83% (45 muj.)	0,91% (49 muj.)	1,74%
1879	2,91% (154 muj.)	1,58% (84 muj.)	4,49%

La situació descrita queda reflectida en els quadres i gràfics següents:

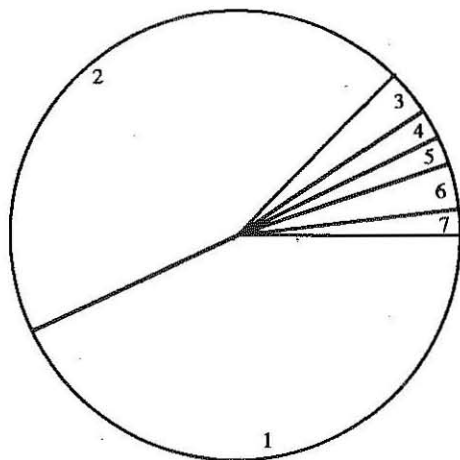
Categoria de la terra (segons l'amillament)

1849

- 1 Cereal 1 a.
- 2 Cereal 2 a.
- 3 Cereal 3 a.
- 4 Cereal 4 a.
- 5 Cereal 5 a.
- 6 Cereal 6 a.
- 7 Cereal 7 a.
- 8 Cereal 8 a.
- 9 Erm
- 10 Vinya
- 11 Arbredes
- 12 Pinedes
- 13 Marines

1879

- 1. Cereal
- 2. Erm
- 3. Vinya
- 4. Salzes
- 5. Fageda
- 6. Fruiters
- 7. Improductives

Per tal de poder treure conclusions de tot aquest període, s'ha de dividir en dos blocs, que ens permetran explicar els canvis produïts.

El primer bloc comprèn de l'any 1846 al 1852. En aquest període, apro-

ximadament 1/3 de les terres de conreu estan ocupades per marines o terres ermes (la denominació varia d'un any a l'altre).

Els conreus dominants són els de secà, i només trobem de manera anecdòtica altres conreus (vinya...).

Les terres, en aquests anys, són de baixa qualitat, i tan sols les que es troben properes al riu són qualificades com a terres de 1a.

Ens trobem, doncs, immersos en una agricultura tradicional, de subsistència.

El segon bloc, des de 1862 fins a 1879, està marcat per tres elements fonamentals, que explicarem amb detall més endavant:

- La llei de poblament rural.
- La construcció del Canal de la Dreta.
- Les desamortitzacions de Mendizábal i Madoz.

Aquests fets marquen l'inici de la transformació que a les darreries de segle canviarà definitivament la fesomia del camp pratenc, amb la substitució total del tipus d'agricultura descrit fins ara.

Així, ja el 1879 són força importants algunes modificacions introduïdes en els conreus, bàsicament per alguns grans propietaris, que dediquen els seus recursos a millorar la qualitat de la terra introduint nous conreus en les terres de rendiment baix i aprofitant les millores tècniques per potenciar la resta.

Des d'una òptica d'explotació capitalista, basada en els rendiments, les terres de 2a. i 3a. categories poc a poc deixen de ser explotades com a tals, bé per dedicar-les a altres conreus, bé deixant-les sense conrear (en aquest període trobem un augment de 377 mujades de les terres ermes).

A causa de les exempcions fiscals, moltes de les terres que en aquest període apareixen qualificades com de cereals probablement ja estan dedicades a altres conreus en funció de la introducció del regadiu.

La informació facilitada pels amillaraments és de tipus general sobre la qualificació de la terra, però no especifica quina és la superfície que es dedica a cada conreu.

Aquesta informació la podem concretar a partir dels "quaderns de producció" existents, els quals ens han permès elaborar les següents gràfiques:

Superfície dedicada a cada conreu l'any 1818 (24)

Cultiu	Mujades	%
Blat	1.064,00	60,00
Ordi	109,00	6,13
Civada	63,50	3,57
Mill	3,50	0,19
Faves i favolins	118,00	6,64
Mongetes	66,00	3,71
Veces	14,50	0,81
Patates	16,75	0,94
Barrella	321,00	18,07

Superfície dedicada a cada conreu l'any 1857 (25)

Cultiu	Mujades	%
Blat	1.025,0	28,96
Ordi	570,0	16,10
Sègol	14,0	0,39
Civada	350,0	9,88
Blat de moro	40,0	1,13
Mill	50,0	1,41
Mongetes	80,0	2,26
Faves	100,0	2,82
Veces	22,0	0,62
Patates	70,0	1,97
Cànen	30,0	0,84
Melons	2,5	0,07
Fruiters	6,5	0,18
Barrella	1.179,0	33,31

Superfície dedicada a cada conreu l'any 1881 (26)

Cultiu	Mujades	%
Blat	1.021,00	37,59
Sègol	326,76	12,03
Ordi	408,45	15,03
Blat de moro	816,96	30,07
Vinya	142,95	5,26

LA PRODUCCIÓ

L'anàlisi de la producció a la segona meitat del segle XIX és difícil de fer donada la fragmentària informació (27) de què disposem i les diferents unitats de mesura utilitzades. Respecte a aquest punt, la quartera serà la unitat de mesura bàsica del pagesos del Prat al llarg de tot el segle XIX, i malgrat que els impresos oficials que l'Estat envia portin com a mesura la faneca (pròpia de Castella), els pagesos continuaran expressant la seva producció en quarteres. D'altra banda, el quadern de producció de 1918 recull una nova unitat, el quintar. Per tal de poder establir comparacions entre ambdues unitats, hem considerat que 1 quartera equival a 70 litres.

Deixant de banda les consideracions inicials, podem dir que l'evolució general del període 1818 - 1918 ens mostra que a començament del segle XIX hi ha un clar domini dels cereals, especialment del blat. També constatem la presència, encara que en petites proporcions, de productes propis del regadiu, com són les faves i les mongetes. A mesura que el segle avança, es produirà un augment general del volum de producció de tots els productes, que estarà més relacionat amb un increment de la superfície de conreu que no pas amb una millora en els rendiments. A la segona meitat del segle XIX, el Canal de la Dreta ja s'ha posat en funcionament i es podran regar moltes terres. Aquest fet comportarà una lenta però irreversible transformació del camp pratenc, que anirà abandonant, poc a poc, el conreu dels cereals de secà i implantarà el domini dels conreus d'horta, que es vendran al mercat barceloní en primera instància i, posteriorment, a mercats més llunyans.

El nou sistema de conreu comportarà, per tant, la presència de nous productes, i també la millora del rendiment de la terra, és a dir, un augment

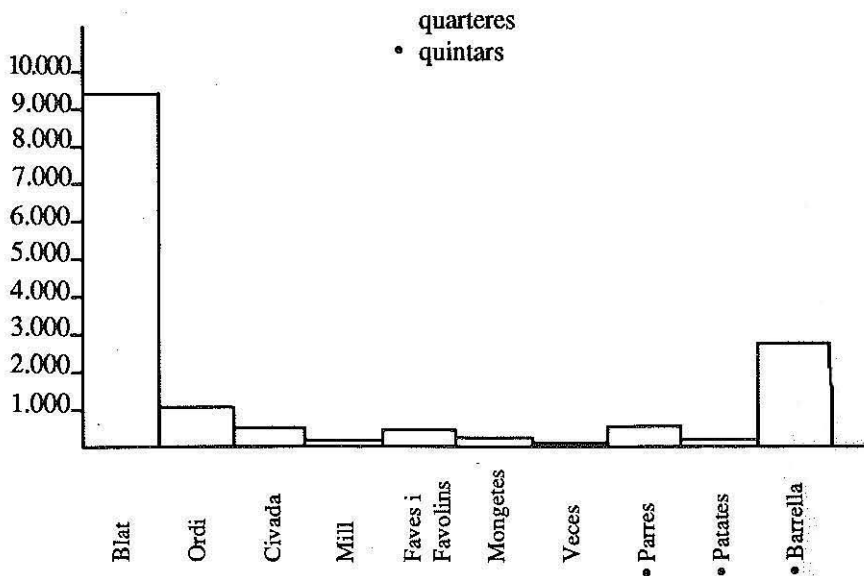
de la seva productivitat.

L'estudi d'aquest període el farem a partir, bàsicament, de la informació de dos quaderns de producció, el de 1818 i el de 1918, i d'una estadística de l'any 1857.

Volum de producció de l'any 1818

Blat	9.554,0 quarteres
Ordi	1.265,0 quarteres
Civada	844,0 quarteres
Mill	17,0 quarteres
Mongetes	167,5 quarteres
Faves i favolins	702,0 quarteres
Veces	41,0 quarteres
Patates	214,0 quintars
Parres	859,0 quintars
Barrella	2.921,0 quintars

Producció de les terres del Prat l'any 1818

L'estudi d'aquestes xifres i gràfiques ens permet veure que a començament de segle hi ha un domini molt clar dels cereals, entre els quals destaca el blat, que és, de molt, el producte dominant. Hem de tenir present que el blat era un aliment bàsic per a la població, i la seva importància es posa de manifest quan descobrim que a cada masia hi ha una pastera i un forn per coure el pa.

La resta de cereals té una producció considerablement inferior a la del blat. Destaquen l'ordi i la civada, que servien d'aliment a les bèsties de labor.

Pel que fa als llegums, trobem faves i favolins, de tradició molt antiga al Delta, i mongetes, que s'han introduït més recentment i que aniran adquirint importància a mesura que es vagi consolidant el regadiu.

Les patates van ser introduïdes a començament del s. XIX, encara que no formaven part de l'alimentació quotidiana dels homes. Aquest producte el trobarem comptabilitzat els anys 1818 i 1857, mentre que al quadern de l'any 1918, no hi apareix. El seu conreu va decaure amb l'arribada del regadiu i no s'implantarà definitivament fins ben entrat el segle XX.

La parra, amb una producció de 859 quintars, es manté com a un producte relativament important al Delta (el seu interès fa que més endavant dediquem un apartat al seu estudi).

Al quadern de producció de l'any 1818 apareix comptabilitzada, com a segon conreu en volum de producció, la barrella. Segons J. Codina, "és un dels conreus 'històrics' o seculars del Delta"(28). La barrella és una "planta que creix espontàniament en terres salinoses i la cendra de la qual és rica en carbonat sòdic. La sosa així obtinguda fou utilitzada, ja d'antic, per a l'obtenció de vidre i sabó i, al segle XVIII, hom l'emprà també a la fabricació de teixits. Les maresmes litorals no sorrenques -és a dir, el Delta de llevant i el central, però no el de ponent- n'eren plenes". (29)

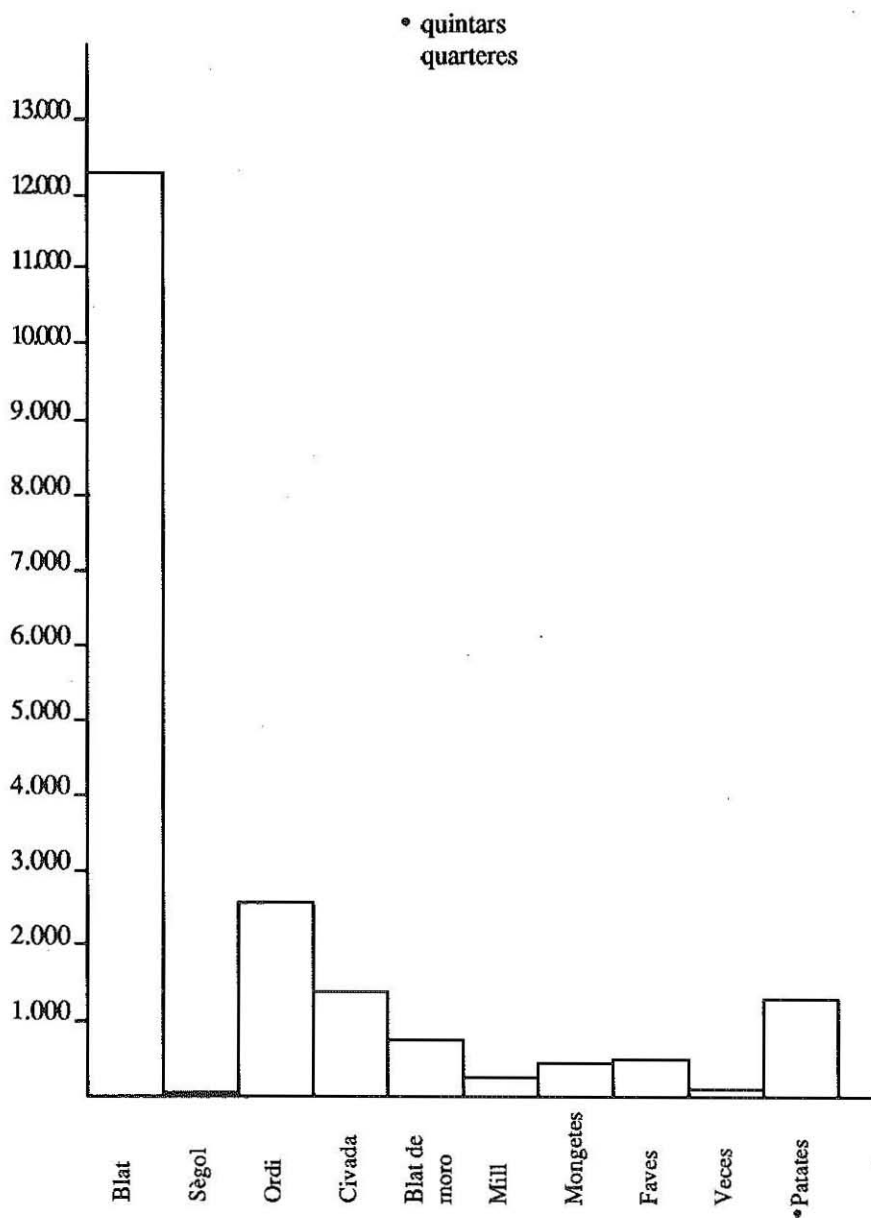
La producció de barrella l'any 1818 era de 2.921 quintars, mentre que per a la resta d'anys no tenim informació, encara que sabem que l'any 1837 estava entre els principals productes pratencs. El conreu de la barrella s'extingeix segons J. Codina a la dècada 1881 - 1890. (30)

Volum de producció de l'any 1857

Blat	12.300 quarteres	Mill	250 quarteres
Sègol	56 quarteres	Mongetes	460 quarteres
Ordi	2.850 quarteres	Faves	500 quarteres
Civada	1.400 quarteres	Veces	80 quarteres
Blat de moro	740 quarteres	Patates	1.280 quintars

Producció de les terres del Prat l'any 1857

L'anàlisi del quadre de producció de 1857 ens permet dir que, en general, es produeix un augment important de tots els productes respecte a les xifres de 1818. Continuen dominant els cereals, i entre ells l'hegemonia és del blat, que, en xifres absolutes, es manté al capdavant. Aquest augment experimentat pels cereals ens dona les xifres següents:

Blat	.....	2.746 quarteres
Ordi	.....	1.585 quarteres
Civada	.....	556 quarteres
Mill	.....	233 quarteres

A més de les xifres anteriors apareixen el sègol amb 56 quarteres i el blat de moro (cereal de regadiu) amb un volum considerable, 740 quarteres.

Pel que fa als llegums:

Mongetes	.....	292,5 quarteres
Faves	.....	202,0 quarteres

Cal destacar que mentre l'any 1818 trobem comptabilitzades conjuntament la producció de faves i la de favolins, l'any 1857 només apareixen les faves, i és possiblement per aquest motiu que la seva producció disminueix 202 quarteres respecte a la xifra total de 1818, que incloïa faves i favolins.

Les veces experimenten un augment considerable, que arriba a ser el doble de la producció l'any 1818.

Cal destacar que l'any 1857 no es troba comptabilitzada ni la producció de les parres ni la de la barrella.

Com dèiem anteriorment, constatem un augment general del volum de producció de gairebé totes les espècies conreades, i aquest fet ens porta a analitzar quines són les possibles causes que l'han provocat: una major extensió de superfície dedicada al conreu o bé una millora en la productivitat de les terres en el període 1818 - 1857.

Pel que fa al primer punt, a partir de les xifres dels gràfics referents a la superfície dedicada a cada conreu del capítol anterior, observem un augment generalitzat de l'extensió de terres que es dediquen al conreu. Només hauríem de citar com cas especial, que trenca la tònica alcista dominant, el blat, que disminueix la seva superfície. Les xifres de la variació de la

superfície de conreu en les dóna la relació següent:

Blat	.....	59,0 mujades
Ordi	.....	461,0 mujades
Civada	.....	286,5 mujades
Mill	.....	46,5 mujades
Sègol	.....	14,0 mujades
Blat de moro	.....	40,0 mujades
Faves	.....	18,0 mujades
Mongetes	.....	14,0 mujades
Veces	.....	7,5 mujades

Si analitzem la productivitat de les terres de conreu els anys 1818 i 1857, trobem la relació següent entre les quarteres produïdes i les mujades dedicades al conreu de cada producte:

<u>Cultiu</u>	<u>1818</u>	<u>1857</u>
Blat	8,97	12,00
Ordi	11,60	5,00
Civada	13,20	4,00
Mill	4,85	5,00
Faves	5,94(*)	5,00
Mongetes	2,53	5,75
Veces	2,82	3,63
Sègol	-	4,00
Blat de moro	-	18,50
Barrella (**)	9,09	-
Patates (**)	12,77	18,28

(*) Aquesta xifra és la suma de la producció de faves i favolins.

(**) Aquests rendiments estan expressats en quintars respecte a mujades.

Aquestes xifres ens mostren una tendència general a la disminució de la productivitat dels cereals de secà, exceptuant el blat, que és l'únic que experimenta un retrocés en la superfície de conreu i, en canvi, un augment de la productivitat.

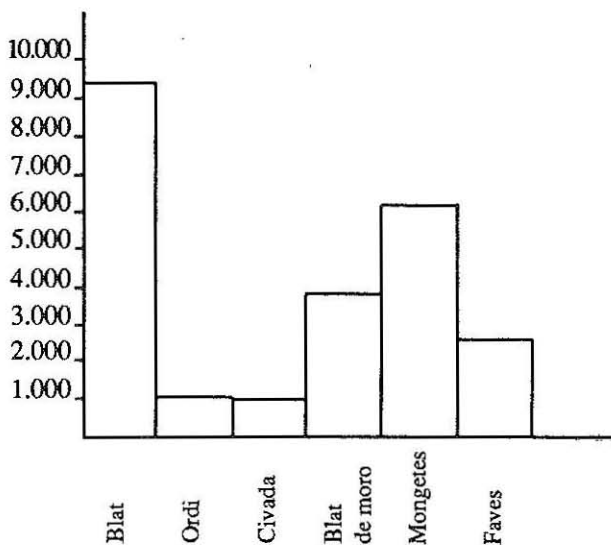
Pel que fa als llegums, com ja dèiem anteriorment, les mongetes aniran consolidant la seva presència i millorant notablement el seu rendiment.

La conclusió d'aquesta anàlisi ens permet dir que l'increment de la producció, que constatem en el període 1818 - 1857, està més relacionat amb l'increment de la superfície de conreu que no amb un augment de la productivitat.

Cal tenir present que el camp pratenc està sotmès a una agricultura tradicional, extensiva, amb l'aplicació de tècniques rudimentàries que provoca un exhauriment progressiu de la terra i un índex de rendiment baix.

Volum de producció de l'any 1918

Blat	9.507 quintars
Ordi	1.049 quintars
Civada	1.003 quintars
Blat de moro	3.702 quintars
Mongetes	6.104 quintars
Faves	2.625 quintars

L'estudi de les xifres de producció de l'any 1918 ens mostra ja els efectes dels canvis que s'han produït a partir de la consolidació del regadiu.

Els cereals de secà més importants al Prat, blat, ordi i civada, pateixen un estancament o bé un retrocés pel que fa a les xifres globals de producció. El mill i el sègol, que mai no han estat molt importants, ja no apareixen comptabilitzats en el quadern de producció de 1918. Podem dir que han estat arraconats pels conreus propis del regadiu, com el blat de moro, les mongetes i les faves, que experimenten un espectacular augment en el seu volum total de producció i mostren clarament la seva tendència dominant.

Agrupant els conreus propis de secà i els de regadiu, la balança es decanta cap al costat dels nous productes, que superen el volum de producció total dels productes que tradicionalment, abans de la implantació del regadiu, s'havien conreat majoritàriament al Delta.

Blat + ordi + civada	11.559 quintars
Blat de moro + mongetes + faves	12.431 quintars

Un fet directament relacionat amb el nou sistema agrícola, basat en el regadiu, és l'augment dels índexs de productivitat de la terra. Aquesta característica queda plenament demostrada amb les xifres que detallem a continuació, que representen la productivitat expressada en quarteres per mujada.

Blat	16,29
Civada	15,76
Ordi	19,40
Faves	13,41
Mongetes	14,91

Si comparem la productivitat d'aquest any amb la de 1857, observem clarament que s'ha produït un canvi radical en les xifres que defineixen el rendiment de les terres pratenques. Hem entrat en una nova etapa del desenvolupament agrícola, que recull els fruits de totes les transformacions que s'han anat produint al llarg de la segona meitat del segle XIX i que han tingut una importància transcendental per aconseguir posar les bases de la nova agricultura, que portarà el Prat a ser el primer proveïdor del mercat barceloní i un important exportador de productes agrícoles.

Una característica remarcable és la disminució del nombre d'espècies conreades. L'any 1857 trobem 14 productes diferents (blat, ordi, civada,

sègol, blat de moro, mill, mongetes, faves, veces, patates, cànem, melons, fruiters i barrella), mentre que l'any 1918 només en trobem 6 (blat, civada, ordi, blat de moro, faves, mongetes). Això ho podem explicar a partir de l'existència d'un mercat plenament integrat que permet una especialització, de les diferents zones, en aquells conreus que els són més favorables. D'aquesta manera, el Prat s'anirà especialitzant en productes d'horta, que podrà vendre amb facilitat al mercat barceloní i exportar a l'estranger. Aquest és, per tant, un element més que ens permet valorar el canvi que ha experimentat l'agricultura pratenca.

ELS CONREUS DE SECÀ

El blat

El blat és l'aliment bàsic de la població al llarg de tot el segle XIX, i d'aquí la importància del seu conreu. És un cereal que necessita molt poca humitat, i tampoc no és exigent quant a exposició i inclinació del terreny. En canvi, necessita adobs i fems, ja que absorbeix grans quantitats de minerals de terra.

Si fem una valoració global de la seva producció observem que la seva hegemonia és total respecte a la resta de productes al llarg de tot el segle XIX. Haurem d'esperar l'arribada del nou segle per veure com el blat va perdent el seu domini davant la consolidació dels productes de regadiu.

Producció de blat

Anys	Quarteres	Quintars	% Respecte al total
Mitjan s. XVIII (promig) (1)	10.323		71,15 (2)
1818 (1)	9.554		75,94 (3)
1857	12.300		66,00 (4)
1918		9.507	39,62

(1) Dades de J. Codina: El Delta del Llobregat i Barcelona.

(2) exceptuant la producció de cànem i de vi grec.

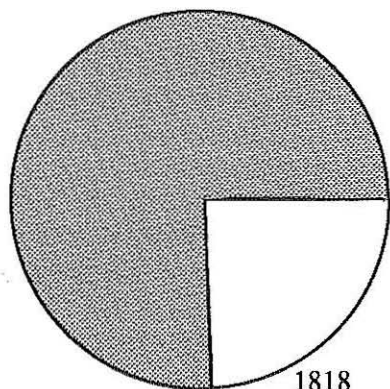
(3) exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.

(4) exceptuant la producció de patates.

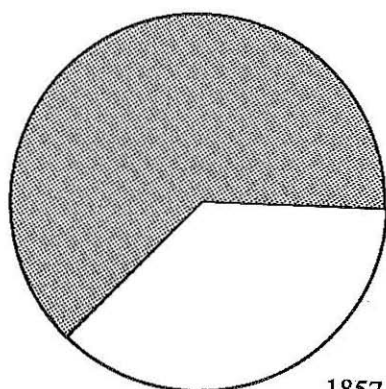
Una visió més gràfica del retrocés del blat ens l'ofereixen les següents rodones que relacionen la producció de blat respecte al total

% Producció de blat respecte al total

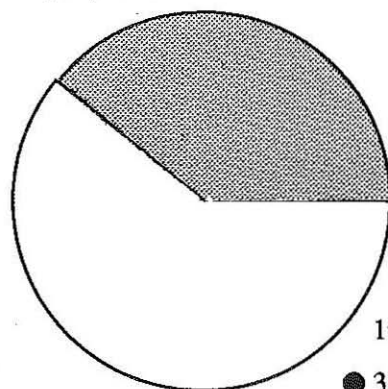
- Blat
- Resta

● 75,94 %

● 66%

● 39,62 %

Si fem un estudi més acurat d'aquest producte a partir del gràfic que a continuació detallarem, podem observar que al llarg de tota la segona part del segle XIX la meitat de la producció es dedica al consum intern i l'altra meitat es ven al mercat. Cal remarcar el fet que parlar de consum intern vol dir que una part es dedica a l'alimentació de la unitat familiar i la resta servia de llavor per a la propera collita.

La possibilitat d'obtenir un excedent de blat que es trobi al voltant del 50% de la collita ens permet dir que la venda d'aquest producte, juntament amb la d'aviram, ous... serà una de les fonts d'ingrés de moneda en una economia que encara està molt relacionada amb l'autosubsistència.

	Extensió	Producció	Consum	Exportació	Producció %	Consum %	Exportació %	Preu
1857	1.025	12.300	6.500	5.800	66	53	47	76
1858		13.160	6.600	6.560		51	49	
1859		10.500	6.650	4.550		60	40	66
1860		14.100	7.100	7.000		50,4	49,6	76
1861		12.200	7.150	5.050		58,7	41,3	
1862		14.800	7.500	7.300		50,7	49,3	70
1863		15.600	7.600	8.000		48,8	51,2	
1864		15.720	8.200	7.520		52,2	47,8	

Les xifres d'extensió vénen donades en mujades i les de producció, consum i exportació en quarteres. El preu s'expressa en rals de billó.

L'ordi

És el segon cereal en importància al Prat. Es destina bàsicament a l'alimentació del bestiar.

Pel que fa a l'evolució de la producció de l'ordi podem dir que experimenta

un augment important a la segona meitat del segle XIX relacionat amb un increment de la superfície dedicada a aquest conreu. Malgrat aquest augment en la producció total, el rendiment de l'ordi anirà disminuint. Amb l'extensió del regadiu les perspectives seran dolentes per a l'ordi, que anirà quedant arraconat, com ho mostra la xifra del 1918.

Producció d'ordi

Anys	Quarteres	Quintars	% Respecte al total
Mitjan s. XVIII (promig) (1)	682		4,70 (2)
1818 (1)	1.265		10,05 (3)
1857	2.850		15,29 (4)
1918		1.049	4,30

(1) Dades de J. Codina: *El Delta del Llobregat i Barcelona*.

(2) exceptuant la producció de cànem i de vi grec.

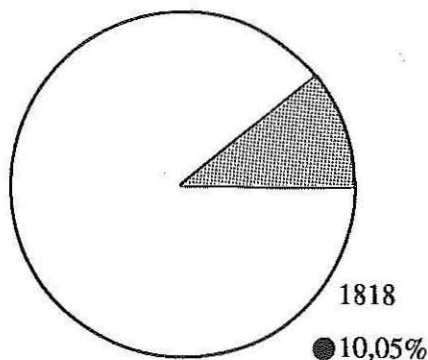
(3) exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.

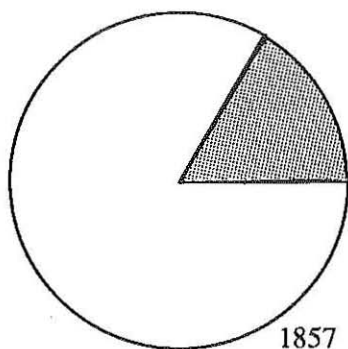
(4) exceptuant la producció de patates.

Les rodones mostren gràficament la pèrdua de pes específic d'aquesta espècie respecte al global de la producció.

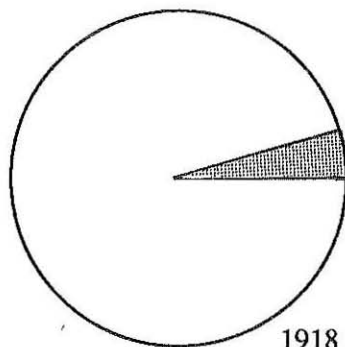
% Producció d'ordi respecte al total

- Ordi
- Resta

1857
● 15,29 %

1918
● 4,3 %

Tal com dèiem pel que fa al blat, l'ordi serà un conreu, que amb alguna fluctuació, repartirà la seva producció entre el consum intern i la venda al mercat. Cal matisar, però, que el preu del blat es força superior al preu de l'ordi.

	Extensió	Producció	Consum	Exportació	Producció %	Consum %	Exportació %	Preu
1857	570	2.850	1.000	1.850	15,29	35,1	64,9	34
1858		3.120	1.200	1.920		38,5	61,5	
1859		2.480	920	700		56,8	43,2	38
1860		3.900	1.800	2.100		46,2	53,8	34
1861		3.100	1.800	1.300		58,1	41,9	
1862		4.600	2.500	2.100		54,4	45,6	30
1863		5.200	2.800	2.400		53,9	46,1	
1864		5.700	3.600	2.100		63,2	36,8	

* Veure nota de pàg.47

La civada

Cereal utilitzat bàsicament com a farratge. Com la resta de cereals de secà anirà desapareixent amb la introducció del regadiu. El següent quadre i les rodones ens mostren la seva evolució.

Producció de civada

Anys	Quarteres	Quintars	% Respecte al total
Mitjan s. XVIII (promig) (1)	1.736		11,96 (2)
1818 (1)	844		6,70 (3)
1857	1.400		7,51 (4)
1918		1.003	4,18

(1) Dades de J. Codina: *El Delta del Llobregat i Barcelona*.

(2) exceptuant la producció de cànem i de vi grec.

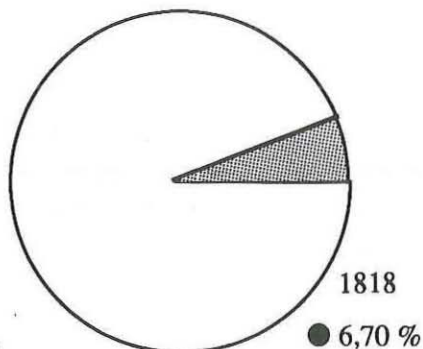
(3) exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.

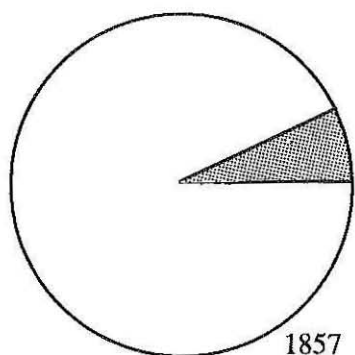
(4) exceptuant la producció de patates.

% Producció de civada respecte al total

● Civada

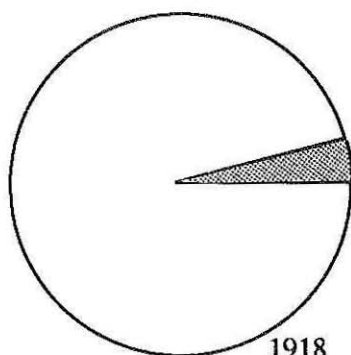
○ Resta

1857

● 7,51 %

1918

● 4,18 %

La civada és un cas diferent del blat i l'ordi ja que observem que la major part de la producció es dedica al consum intern, és per tant, un producte que es conrea pensant en la necessitat que el pagès en té i no en funció d'un mercat al qual només arriba una part molt petita de la producció, que a la dècada del 1860 no sobrepassa mai la xifra del 13%.

	Extensió	Producció	Consum	Exportació	Producció %	Consum %	Exportació %	Preu
1857	350	1.400	1.000	400	7,51	71,5	28,5	30
1858		1.740	1.200	940		46,0	54,0	
1859		1.450	800	390		67,3	32,7	28
1860		1.800	1.600	200		88,9	11,1	28
1861		1.700	1.600	100		94,2	5,8	
1862		2.050	1.800	250		87,9	12,1	
1863		2.300	2.000	300		87,0	13,0	
1864		2.800	2.500	300		89,3	10,7	

* Veure nota pag. 47

El sègol

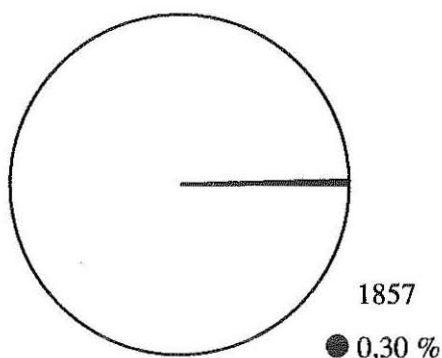
És un cereal poc important al Prat i la informació de què disposem és només simbòlica.

Producció de sègol

Any	Quarteres	% respecte al total
1857	56	0,30 % (exc. patates)

% Producció respecte al total

- Sègol
- Resta

El sègol té una producció poc important i és un producte destinat totalment al consum intern, es produeix la quantitat que es necessita i no es generen excedents per al mercat. Així ho podem veure en el quadre que a continuació mostrem.

	Extensió	Producció	Consum	Exportació	Producció%	Consum %	Exportació %	Preu
1857	14	56	56		0,30	100		60
1858		80	80			100		
1859		40	40			100		
1860		60	60			100		48
1861		40	40			100		
1862		80	80			100		40
1863		30	30			100		
1864		45	45			100		

* Veure nota pag. 47

El mill

El mill ha estat un cereal poc conreat al Prat. La seva producció és molt petita, un 0,13% l'any 1818 i un 1,34% l'any 1857. Aquestes xifres són prou significatives de la poca importància d'aquest conreu respecte a la producció total.

Producció de mill

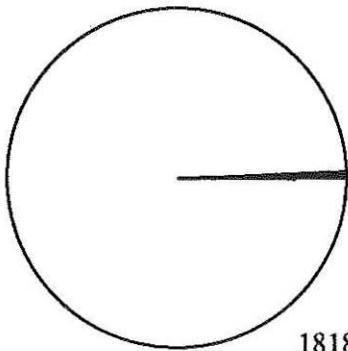
Anys	Quarteres	Quintars	% Respecte al total
Mitjan s. XVIII (promig) (1)	496		3,41 (2)
1818 (1)	17		0,13 (3)
1857	250		1,34 (4)

- (1) Dades de J. Codina: El Delta del Llobregat i Barcelona.
 (2) exceptuant la producció de cànem i de vi grec.
 (3) exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.
 (4) exceptuant la producció de patates.

% Producció de mill respecte al total

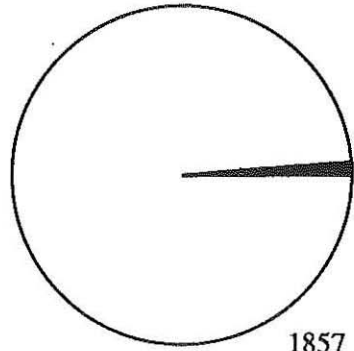
● Mill

○ Resta

1818

● 0,13 %

1857

● 1,34 %

ELS CONREUS DE REGADIU

A mesura que es consolida el regadiu, introduït a la dècada de 1860, els cereals de secà, com hem vist anteriorment, aniran cedint la seva hegemonia i deixaran el seu lloc als productes de regadiu que seran més rendibles econòmicament ja que es poden vendre al mercat barceloní, en primera instància i posteriorment a mercats més llunyans.

En el període que nosaltres estudiem, la segona meitat del segle XIX, tot just s'apunta el canvi que portarà al Prat a ser conegut com l'horta de Barcelona i és per això que només disposem de la informació de tres dels productes propis del regadiu: blat de moro, faves i mongetes.

El blat de moro

Cereal de regadiu que anirà augmentant la seva importància al llarg d'aquest període. Aquest fet queda ben provat a partir de les xifres i gràfiques següents.

Producció de blat de moro

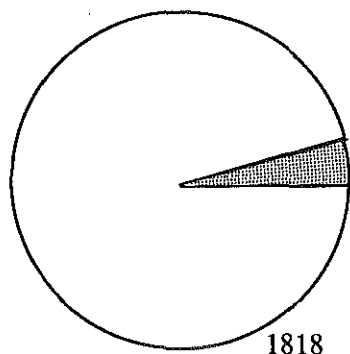
Anys	Quarteres	Quintars	%
1857	740		3,97 (1)
1918		3.702	15,43

(1) *exceptuant la producció de patates*

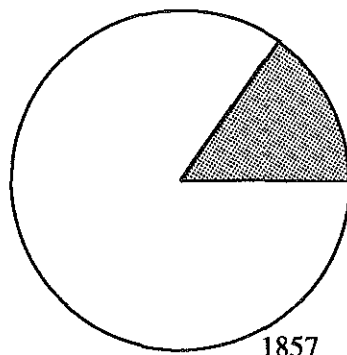
% Producció de blat de moro respecte al total

● Blat de moro

○ Resta

● 3,97 %

● 15,43 %

A continuació podem veure com tota la producció de blat de moro es dedica al consum intern i no es produeixen excedents que es venguin al mercat. Cal tenir present que el blat de moro servia d'aliment a les gallines, porcs... que coplementaven l'economia en un règim on encara la pròpia unitat familiar havia de cobrir les necessitats bàsiques d'alimentació.

El blat de moro es deixava secar dintre d'unes gàbies, que encara avui podem trobar a les eres de moltes cases de pagès, després es desgranava i el gra servia d'aliment per als animals domèstics.

	Extensió	Producció	Consum	Exportació	Producció%	Consum %	Exportació %	Preu
1857	40	240	240		3,97	100		40
1858		270	270			100		
1859		80	80			100		48
1860		240	240			100		40
1861		260	260			100		
1862		300	300			100		
1863		420	420			100		
1864		100	100			100		

Veure nota pàg. 47

Les faves

Les faves, juntament amb els favolins, és un producte del qual tenim constància de la seva presència des de molt antic. La seva producció, però, s'anirà fent cada cop més important a partir del regadiu. Així, a partir de les xifres i dels gràfics següents podem veure el seu pes específic respecte a la producció total.

Producció de faves

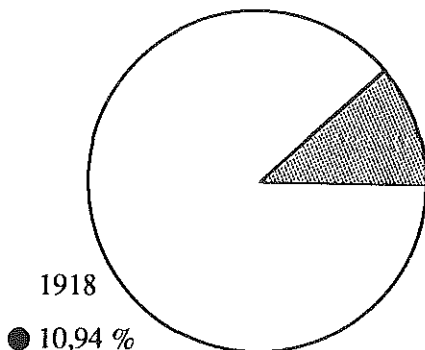
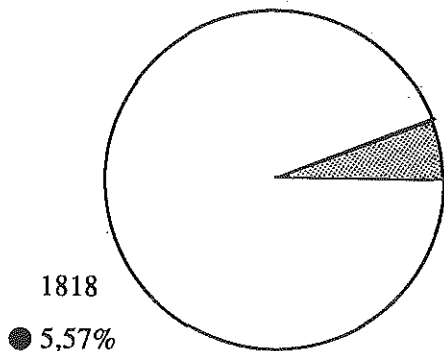
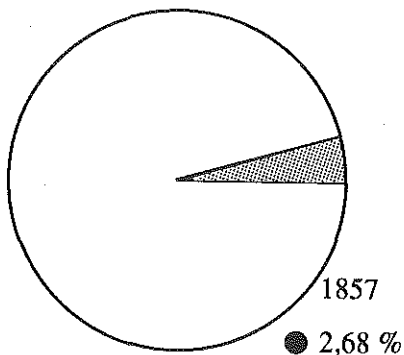
Anys	Quarteres	Quintars	%
1818 (1)	702 (2)		5,57 (3)
1857	500		2,68 (4)
1918		2.625	10,94

- (1) Dades de J. Codina: El Delta del Llobregat i Barcelona.
- (2) Aquesta xifra inclou la producció de faves i favolins.
- (3) Exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.
- (4) Exceptuant la producció de patates.

% Producció de faves respecte al total

● Faves

○ Resta

Les mongetes

Les mongetes són d'introducció més recent que les faves. A la segona meitat del segle XIX la seva presència és gairebé testimonial ja que no arriba ni al 2,5% de la producció total. Aquesta realitat es veurà totalment capgirada amb la consolidació del regadiu ja que les mongetes l'any 1918 representen més del 25% de la producció total, xifra que ens mostra la gran importància que ha adquirit aquest producte en el nou sistema agrícola decantat totalment cap a un desenvolupament dels productes de mercat.

Producció de mongetes

ANYS	QUARTERES	QUINTARS	%
1818 (1)	167,5		1,33 (2)
1857	460,0		2,46 (3)
1918		6.104	25,44

(1) Dades de J. Codina: *El Delta del Llobregat i Barcelona*.

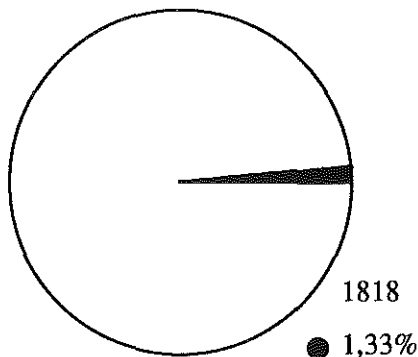
(2) Exceptuant la producció de patates, vi, barrella i cànem.

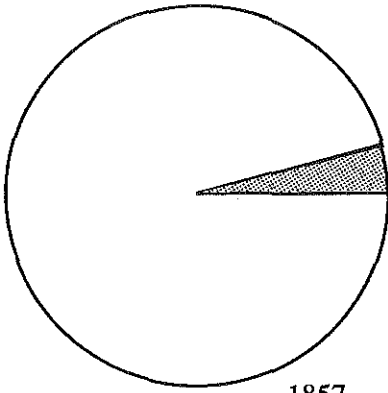
(3) Exceptuant la producció de patates.

% Producció de mongetes respecte al total

● Mongetes

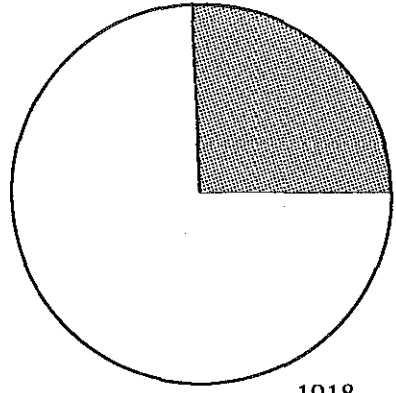
○ Resta

1857

● 2,46 %

1918

● 25,44 %

LA VINYA

La superfície destinada a la vinya al Prat no va ser mai important. Com diu Josep Pujol, "el terreny, encar que pla, estava desnivellat. Hi havia llocs tan baixos que hi era impossible tot cultiu; aiguamolls on sols s'hi criaven flocs, canyissos, salats i mosquits. Altres no tan baixos on s'hi sembrava barrella. Altres un poc més alts que s'hi feia unes vinyes magnífiques, i els més alts es destinaven a sembradura". (31)

Malgrat això, s'observa un lleuger augment relacionat amb els beneficis que ofereixen les lleis de poblament rural de 1868, que coincideixen també amb els anys d'inici de l'expansió de la fil·loxera. (32)

La poca rendibilitat d'aquest conreu, a causa de les nombroses dificultats del sòl i de l'expansió de diferents malures el tractament de les quals encareix el producte, fa que desaparegui quasi totalment i quedi limitat a algunes parres. L'increment de la plantació de vinya a final del segle XIX al Prat ve de la mà de Ferran Puig. De les 189 mujades i 8 mundines de vinya comptabilitzades l'any 1880, 176 mujades i 8 mundines corresponen a les terres de Ferran Puig. (33) Va plantar vinya en terres que havien estat sorrenques i va gaudir dels beneficis de la llei de poblament rural de 3 de juny de 1868. (34)

Per poder conrear aquestes terres, va haver de: "También han debido ejecutarse grandes trabajos de nivelación en los vastos arenales no pantanosos (...) La parte tal vez más considerable de estos terrenos han sido plantados de viñedos, los cuales han quedado elevados sobre su anterior nivel por medio de zanjas laterales de 3 a 4 metros de ancho y 60 centímetros de profundidad, según se ha considerado conveniente, para salvar aquellas plantaciones de los efectos de las inundaciones; hasta ahora hay construidos unos 25.000 metros lineales de estas zanjas." (35)

Superfície dedicada al conreu de la vinya (36)

Anys	Mujades	Mundines
1845	45	
1849	72	12
1852	66	
1862	15	12
1872	34	6
1879 - 1880	189	8
1881	142	15

Segons la descripció feta per Rafael Roig i Armengol, (37) la vinya plantada al Prat segueix les fases següents en el seu conreu:

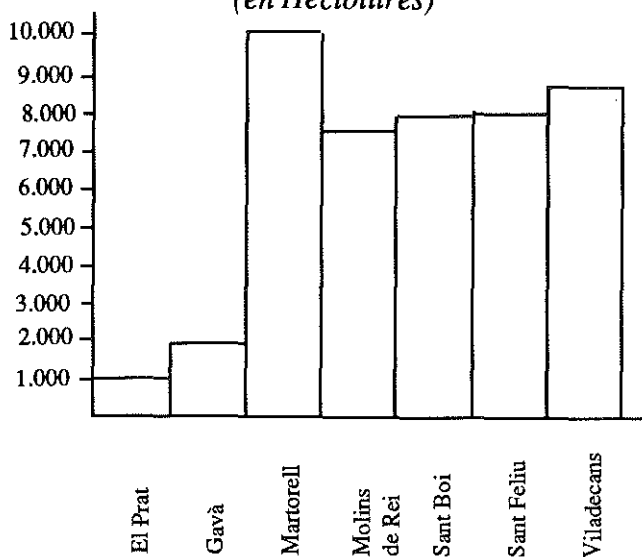
- La brotada dels ceps es produeix la segona quinzena de març.
- La floració, la primera de juny.
- La maduració, a mitjan setembre.
- La verema, a final de setembre.

A causa de la poca superfície plantada de vinya, la producció de vi al Prat no ha estat mai molt important. L'any 1864 s'importen 71.356,25 litres de vi. (38).

L'any 1881 tota la producció que es fa al Prat es consumeix al poble i es destina a la producció d'aiguarent pel seu grau d'acidesa.

La gràfica següent ens mostra la producció de vi al Prat respecte a la comarca, que en conjunt és poc productora de vi. El Prat ocupa el lloc més baix entre els pobles citats, amb només 1.000 hl., seguida de Sant Feliu, que en produeix el doble.

*Producció de vi al Baix Llobregat l'any 1890
(en Hectòlitres)*

Producció de vi al Baix Llobregat l'any 1890 (39)

	Hectòlitres
El Prat	1.000
Gavà	3.900
Martorell	10.000
Molins de Rei	7.500
San Boi	7.900
Sant Feliu	2.000
Viladecans	2.700

Les xifres de producció de la comarca, i més concretament les del Prat, no poden ser comparades amb les comarques vinícoles per excel·lència (Penedès, Priorat...).

Les vinyes del Prat "donaven un vi de molt bon paladar i degut a la humitat del terreny de no molt grau. Els raïms els hi costava de madurar i totes les varietats eren menjívoles (...). Quan els trepitjaven hi tiraven calcs amb la creient-sa que evitaven que agrejés. També hi tiraven guix, que en deien Parcel perquè tingués un color més viu, més brillant". (40)

Les varietats de raïms blancs que es cultivaven al Prat eren: el xarel·lo (resistent a la sequedat i a la calor) i el macabeo i el picapoll (resistents al fred). Només es conreava una varietat de raïm negre, la garnatxa (resistent a la sequedat).

Ferran Puig és el propietari que dedica més extensió al conreu de la vinya (recordem que de 189 mujades i 8 mundines de vinya plantades al terme del Prat l'any 1879 - 1880, Ferran Puig té 176 mujades i 8 mundines), i per tant, és el major contribuent per riquesa vinícola l'any 1878.

Aquest gran propietari destina la seva producció de vinya a la fabricació de vi. Així, trobem que és propietari de dues premses de vi, una d'elles de ferro (l'única que existeix a tot el poble).

La mateixa actitud la podem observar en el segon contribuent per riquesa vinícola de l'any 1878, Josep Sanmartí Carlos, que també posseeix una premsa, encara que de fusta, que és un model més antic.

D'altres contribuents per riquesa vinícola no figuren com a fabricants de vi, i tampoc no tenen premses de la seva propietat. Finalment, podem

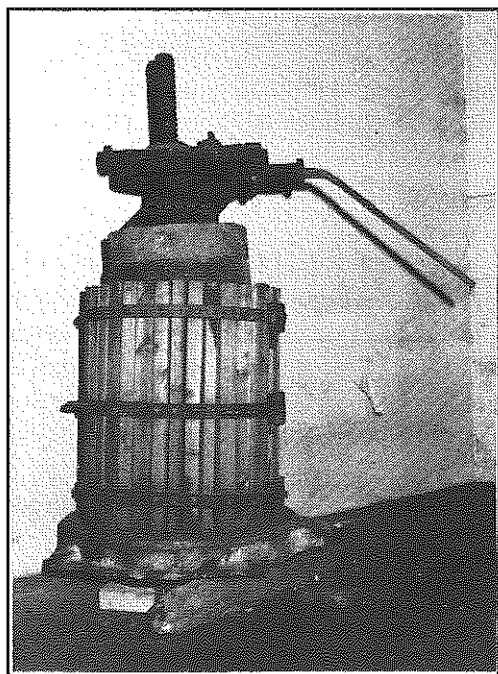
constatar l'existència de fabricants de vi que posseeixen premsa i que no figuren com a contribuents de riquesa vinícola ni com a propietaris que tenen mujades de terra dedicades a aquest conreu.

Relació dels contribuents per riquesa vinícola l'any 1878 (41)

Ferran Puig i Gibert	328 ptes. 50 cts.
Josep Sanmartí i Carlos	48 ptes. 55 cts.
Maria Barata de Cadafalch	23 ptes. 12 cts.
Antoni Puigoriol	18 ptes. 50 cts.
Francesc Tusquets	18 ptes. 50 cts.
Carme Vallhonrat	9 ptes. 25 cts.
Francesc Canillo i Dalmau	9 ptes. 25 cts.
Pere Company i Ribas	7 ptes. 75 cts.
Gabriel Busquets	4 ptes. 62 cts.
Pau Piguillen i Sanfeliu	4 ptes. 62 cts.
Pere Sanfeliu i Parés	4 ptes. 62 cts.

Relació dels propietaris de premses de vi de l'any 1877 (43)

Ferran Puig i Gibert	1 premsa de ferro i 1 de fusta
Josep Ribas i Llacuna	1 premsa de fusta
Domènec Dalit	1 premsa de fusta
Francesc Canillo	1 premsa de fusta
Miquel Serra	1 premsa de fusta
Bartomeu Llossà	1 premsa de fusta
Maria Casanovas	1 premsa de fusta

Prensa de vi del s. XIX, propietat de la família Tarrida

Relació dels fabricants de vi comú l'any 1876 (42)

Ferran Puig i Gibert
Josep Sanmartí i Carlos
Josep Ribas i Llacuna
Domènec Dalit
Francesc Canillo
Miquel Serra
Carles Monné
Maria Casanovas

L'increment de la plantació de vinya a tot l'Estat espanyol coincideix amb l'atac de la fil·loxera a les vinyes franceses, que destrueix les tres quartes parts dels ceps existents.

Segons diu Josep Pujol a l'article citat anteriorment, les vinyes del Prat s'escaparen d'aquest flagell. La naturalesa arenosa i humida de les terres dificultava la vida d'aquell microscòpic pugó que es menja les arrels dels ceps. Per dificultar encara més la seva vida, on es podia s'humitejaven i

s'embassaven les vinyes durant uns quants dies a l'hivern.

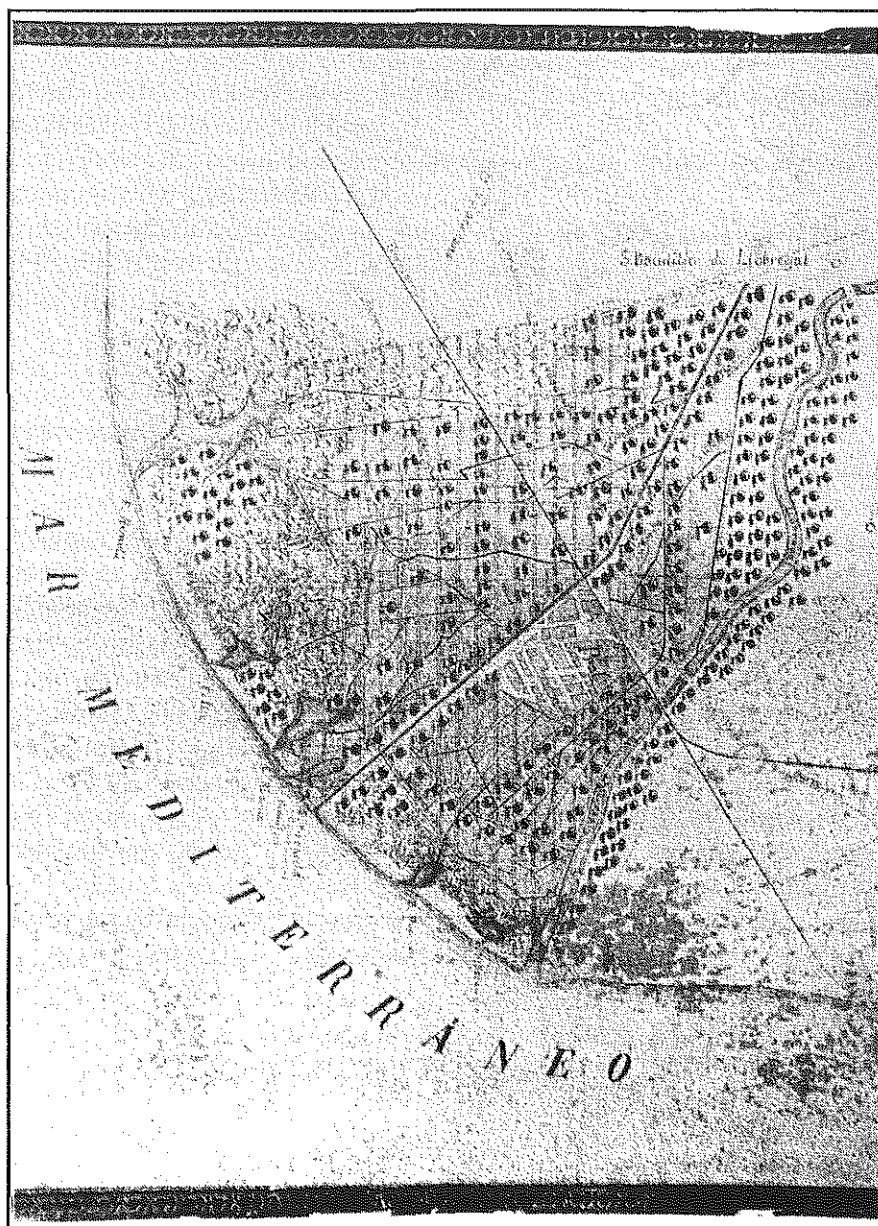
Els treballs científics de l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès (fundada el 1892) donaren resultats positius en replantar vinya amb empelt de ceps americans resistents a la fil·loxera. Tanmateix, la recuperació havia de ser lenta, ja que les exaccions tributàries i l'expiració del tractat de comerç amb França (1892) empobrien encara més els petits propietaris i dificultaven les exportacions.

La humitat de les nostres terres va fer que cap el 1885 es presentés una nova malura, el mildium. (44) Com diu Josep Pujol, (45) "ja feia molts anys, la vinya del Prat n'era molt perjudicada, hi havia el oïdium (46) o la blanca, que es combatia amb sofre. A aquesta s'hi va afegir el mildium i més tard el black-root que no sabent-s'hi remei foren motiu de perdre la collita de dos anys o tres, fins que es trobà remei amb el caldo Bortalés, una dissolució de calç i sulfat de coure amb aigua".

Tot aquest procés ocasionà fortes despeses de jornals i materials. Això per una banda; per l'altra, el baix preu feia poc rendible el cultiu de la vinya, i motivà que es pensés en altres cultius.

LES PARRES

Hi havia un altre cultiu de vinya, el de les parres. Segons Josep Pujol, "les parres van durar més. Hi havia arbres blancs i salcers que en deien quarters, al peu dels quals hi havia un cep que l'emparrava per l'arbre. Aquests ceps eren varis trenca ventres i mocs de gall que se'n deien així perquè feien un gra llarg, punxagut, molt semblant al ma del gall, eren blancs-grocs, d'una pell molt fina, molt dolça, molt aromàtic d'un paladar semblant al moscatell. S'emparrava per l'arbre i s'enramava d'uns arbres a altres. D'aquestes belles guimaldes se'n deia un nom poc poètic però molt gràfic "passa rates" perquè servia a les rates per anar d'un arbre a l'altre. Amb el raïm de les parres es feia un vi clar, brillant, groc de viratge verdós com el Santem. Tenia més grau que les vinyes de terra. Era molt apreciat, se'l considerava medicinal i s'emprava contra les inflamacions de la vista. Se'n deia vinagre. Com aquests ceps eren costosos de podar, moltes ensulfatades per a combatre les malures del oïdium i del mildium i com altres feines de més rendiment ocupaven els nostres pagesos també els anaven deixant perdre". (47)

Planol topogràfic i palúdic del terme del Prat de Llobregat realitzat per Emili Roigé l'any 1905. (Arxiu Roigé)

LA DESAMORTITZACIÓ (48)

La desamortització és un tema que ha estat tractat des de perspectives i òptiques molt diverses. Darrerament, han començat a proliferar articles que estudien el tema des de l'àmbit local.

Malgrat això, encara hi ha importants buits en la investigació del tema. El Baix Llobregat és una zona afectada per aquesta mancança. Hi ha alguns treballs de síntesi que volen abastar l'àmbit comarcal. Aquest és el cas de la tesina d'Elisa Badosa *La desamortización de Mendizábal en las comarcas del Llano de Barcelona y Bajo Llobregat*, que queda acotada a la desamortització de Mendizábal i a set pobles de la comarca (Castelldefels, Gavà, Martorell, el Prat, Sant Boi, Sant Vicenç dels Horts i Castellví de Rosanes).

El mateix període és estudiat per Francisco Simón Segura en l'article *La desamortización de Mendizábal en la provincia de Barcelona*, on cita els pobles següents del Baix Llobregat: Castelldefels, Castellví de Rosanes, Gavà, Martorell, Molins de Rei, el Prat i Sant Boi. Pel que fa al Prat diu: "La desamortización afectó de la siguiente forma: la heredad llamada Casa Maresma y Casa Pequeña de Mar, con 100 mojudas de tierra de sembradura, 16 de tierra de pinar y 27 de tierra sosa inculta, por 2.432.510 reales, y otras denominadas Torre Nova y Torre Marina." (49)

Com veurem en aquest capítol, les terres afectades per Mendizábal al Prat seran les corresponents a vuit finques.

Aquests estudis, limitats a la desamortització de Mendizábal, no permeten fer una síntesi global del procés desamortitzador, ja que desconeixem com afecten les lleis de Madoz a la comarca, i si ens guiem per l'estudi que hem realitzat del Prat, aquest procés és més important que l'anterior.

A partir de les xifres d'aquests treballs, podem dir que quantitativament són dos els pobles més afectats pel procés desamortitzador: Castellví de

Rosanes i el Prat de Llobregat.

Per tot això, creiem que un tema tan complex com el de la desamortització només podrà ser interpretat adequadament en la mesura que sigui el resultat de la síntesi dels estudis locals.

En funció de la documentació de què disposem, (50) treballarem el període comprès entre 1840 i 1880.

La desamortització no és un procés continuat sinó que es produeix en diferents etapes. Per al poble del Prat hem agrupat aquestes etapes de la manera següent:

- primera etapa: 1840 - 1845
- segona etapa: 1862 - 1865
- tercera etapa: 1873 - 1878

L'aplicació de les lleis desamortitzadores afectà el poble del Prat en un 31,27% del total de terres del terme l'any 1879, és a dir, aproximadament una tercera part, de les quals aquest mateix any se n'havien venut quasi un 88%.

Les vendes es produïren en tres etapes. La primera, de 1840 a 1845, afectà els ordes militars i els convents i monestirs de religiosos que no arribaven a un mínim de dotze membres. Pel que fa al Prat, en aquest grup podem incloure els Dominics, els Mercenaris i les Monges de Jonqueres.

La segona etapa, de 1862 a 1865, afectà a institucions benèfiques, que al Prat foren la Casa de la Maternitat i l'Hospital de la Santa Creu.

La tercera etapa, de 1873 a 1878, va incloure els ordes religiosos femenins. Al Prat van ser afectades les Monges Magdalenes, les Carmelites i també la Perpètua de Santa Maria.

Les terres desamortitzades són de baixa qualitat, i en algun cas pèssimes. La major part es poden incloure en les categories de marines, pinedes i terra erma. Els intents per millorar la productivitat d'aquestes terres vindran de la mà dels compradors de la primera etapa. Aquest grup es vincularà als projectes que intenten potenciar el desenvolupament agrari: la construcció del Canal de la Dreta, les lleis d'exempció tributària...

Les millores necessàries comporten fortes inversions de capital, que només es pot permetre la burgesia. Al llarg de tot el procés, el pagès local no accedeix a la propietat de la terra, però en el cas d'haver-ho fet, no disposava de la capacitat econòmica suficient per afrontar les inversions.

Amb tot, és només el primer grup de compradors qui intenta les millores;

en la resta desapareixerà l'esperit inversor.

Malgrat els esforços realitzats per alguns dels compradors, les terres no milloren de manera destacable, i caldrà esperar les darreres dècades del segle per contemplar la consolidació del Canal de la Dreta i l'extensió del regadiu, causes del canvi substancial de l'agricultura pratenca.

Els compradors de les terres són membres de la burgesia barcelonina, que accediran a la propietat de la terra per compra directa o bé a través de la figura del testafarro, encarregat de realitzar la compra i després cedir la terra al veritable comprador.

Pel que fa a les subhastes, podem constatar, en els casos dels quals tenim informació, que el preu de rematada final de les finques és molt superior al preu de taxació inicial (a excepció de la torre Lluell).

Com a resultat del procés desamortitzador, a final de segle es produí una concentració de terres en mans d'un reduït nombre de propietaris, entre ells Ferran Puig, industrial barceloní, i Jaume Casanovas, pratenc enriquit a Amèrica. Ells seran els responsables, en bona part, de potenciar el desenvolupament capitalista de l'agricultura pratenca.

ORDES AFECTATS SEGONS LES ETAPES

Primera etapa: 1840 - 1845

Els primers afectats seran els Dominics i els Mercenaris, en funció del Reial Decret de 19 de febrer de 1836. (51)

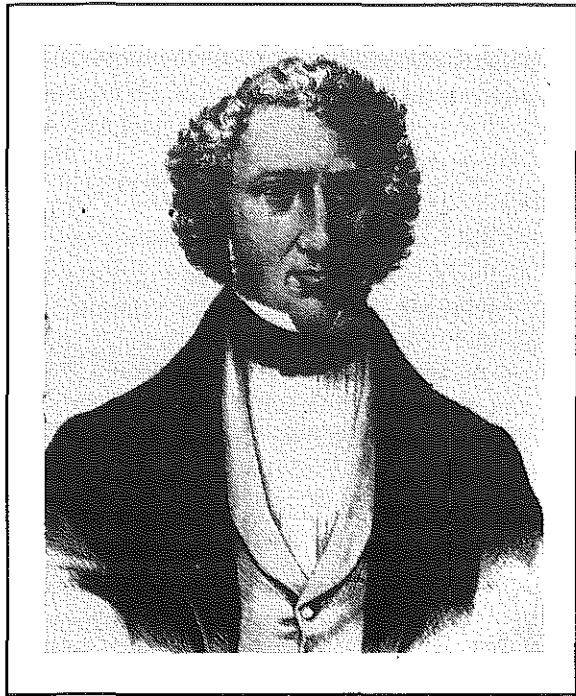
Els *Dominics* posseïen quatre finques al terme del Prat: Torre Lluell, Casa Maresma, Casa Nova Maresma i Casa Petita de Mar. (52)

L'extensió de totes aquestes finques era de 461 mujades i 4 mundines, segons l'apeo de 1845. La terra estava subdividida per categories de producció: (53)

1a.	2a.	3a.	4a.	pinedes	marines
31 muj.	83 muj.	70 muj. 8 mund.	46 muj. 8 mund.	34 muj. 8 mund.	194 muj. 12 mund.

Juan Alvarez y Méndez, Mendizábal. Cadis (1790) - Madrid (1853).

Inscrit al partit liberal, va ser ministre d'Hisenda (1835). Durant el seu mandat es promulgaren les lleis que portaren a la desamortització eclesiàstica.

Com es pot observar, aquestes terres eren bàsicament pinedes i marines, del total un 49,67% eren improductives.

Els *Mercenaris* tenien tres finques al Prat: Torre Marina, Torre Nova i Torre Bussons, (54) que tenien una extensió total de 91 mujades i 4 mundines, distribuïdes de la manera següent: (55)

1a.	2a.	3a.	4a.	pinedes
21 muj.	16 muj.	19 muj. 8 mund.	10 muj. 12 mund.	24 muj.

Si comparen les finques dels *Mercenaris* amb les dels *Dominics*, es pot observar que els *Mercenaris* tenen menys extensió de terra però més conreada, ja que les no treballades representen el 26,37% del total (aquesta xifra s'eleva al 49,67% en el cas dels *Dominics*).

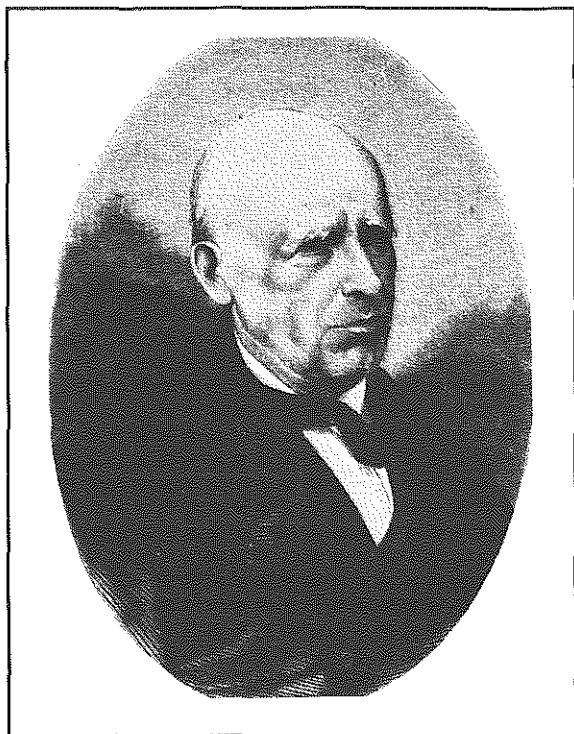

Les *Jonqueres* (56) tenien la finca Serra, de 53 mujades i 8 mundines, que en categories de producció quedaven subdividides de la manera següent: (57)

1a.	2a.	3a.	erm 1a.
14 muj.	18 muj.	20 muj. 8 mund.	1 muj.

Segona etapa: 1862 - 1865

Aquesta etapa afectarà dues institucions benèfiques que posseeixen terres al poble, la Casa de la Maternitat i l'Hospital de la Santa Creu, en funció de les lleis d'1 de maig de 1885 i d'11 de juliol de 1856. (58)

*Pascual Madoz. Pamplona (1806) - Gènova (1870).
Polític liberal progressista.
Ministre d'Hisenda de gener a juny de 1855. Va promoure les lleis de la desamortització civil i eclesiàstica.*

La *Casa de la Maternitat* posseeix al Prat les finques (59) anomenades Casa Perrutxana, Cal Peret de l'Arús, Casa Matetas i Casa Bitxuelo. (60)

L'extensió total en mujades era de 301, 88, que segons les categories de producció quedaven distribuïdes així: (61)

1a.	2a.	3a.	erm
—	10 muj. 8 mund.	38 muj. 8 mund.	182 muj. 8 mund.

L'*Hospital de la Santa Creu* tenia una única finca al poble del Prat, l'anomenada Casa Àngel, (62) d'una extensió de 64 mujades subdividides de la manera següent: (63)

1a.	2a.	3a.	erm 3a.
25 muj.	25 muj.	11 muj.	3 muj.

Tercera etapa: 1873 - 1878

En aquesta etapa seran dos convents de religioses (les monges Magdalenes i les monges Carmelites) els afectats, juntament amb les finques de la Perpètua de Santa Maria.

Les *monges Magdalenes* posseïen diverses finques: Casa Planas, Casa Villa-Anton, Casa Bitxuelo, Casa Saladrigues i les Marines. (64)

En total representaven una extensió de 293 mujades i 4 mundines, que es distribuïen de la manera següent: (65)

1a.	2a.	3a.	erm 1a.	erm 2a.	erm. 3a.
—	14 muj.	52 muj. 14 mund.	1 muj. 8 mund.	10 muj.	214 muj. 14 mund.

Les monges Carmelites tenien una propietat anomenada La Isla, (66) de 134 mujades d'extensió repartides així: (67)

erm 1a.	erm 2a.	erm 3a.
50 muj.	40 muj.	44 muj.

La *Perpètua de Santa Maria del Mar* posseïa i administrava al Prat les finques Casa Comas, i Casa Traginer, i com a propietària apareix en els apeos i amillaraments fins a l'any 1854. En l'amillament de 1862 la propietat apareix sota el nom d'Herederos Judiciales de Pons, i en l'amillament de 1871 - 1872 apareixen com a possessió de Pau Puig i Ginabreda i Onofre Tubau respectivament. Segons documentació de l'AHMP, amb anterioritat a aquesta data havien realitzat un establiment atorgat per Joan Torres, capellà de l'església de Sta. M. del Mar. Segons l'amillament de 1872, aquestes finques tenien una extensió de 78 mujades i 12 mundines distribuïdes així:

1a.	2a.	3a.	erm 1a.	erm 2a.	erm 3a.
_____	_____	46 muj.	22 muj. 4 mund.	_____	10 muj. 8 mund.

Un cas especial en tot el procés el constitueix la *Causa Pia de Vilar*, de la qual no tenim informació i que ja era font de conflictes a l'època per aquesta mancança. El dia 13 de febrer de 1871 l'Ajuntament del Prat envia una carta a l'Administración de Bienes Desamortizados indicant: "... que en este término nada existe de la Causa Pfa de Vilar, ...tal vez se había esto confundido con las tierras que fueron de D. Francisco Asís Vilar, y en caso de que así sea me consta que las poseen sus herederos fiduciarios y que fueron declaradas libres de desamortización." (68)

Aquestes terres passaran a mans dels Hereus Judicials de Vilar entre els anys 1854 i 1862. Les seves finques eren Casa Monés i Casa Gorranegra.

L'extensió total era de 211 mujades i 8 mundines, que es repartien en les categories següents: (69)

1a.	2a.	3a.	erm 1a.	erm 2a.	erm 3a.
36 muj.	36 muj. 8 mund.	6 muj.	3 muj. 4 mund.	6 muj.	108 muj. 12 mund.

Les finques de la Causa apareixen al BOVB del Estado de 1837 - 1877 amb els núms. 1.133, 1.134 i 1.137, i el seu valor en venda fou de 70.000 ptes. No hi ha, però, cap referència als compradors.

Fins a l'any 1881 - 1882, aquestes finques apareixen en la contribució territorial amb el nom d'Herederos Judiciales de Vilar, mentre que a partir d'aquest any els propietaris que hi figuren són José i Olegario Badals. (70)

RELACIÓ ENTRE LA TERRA AFECTADA I LA TERRA VENUDA

A partir de la informació treballada, podem relacionar el total de terres que foren afectades per les mesures desamortitzadores del període amb les seves vendes.

Gràficament, podem constatar l'evolució d'aquest procés. Partim, com a quantitat base, del total de terres conreades segons l'apeo de 1846 i l'amillament de 1879.

- Segons apeos i amillaments.

	Total terres de conreu	Total terres afectades	% terres afectades	Total terres venudes	% terres venudes
1846	5.064 muj.	1.415 muj. 4 mund.	27,94 %	552 muj. 8	10,91 %
1879	5.291,68 muj.	1.655,12 muj.	31,27 %	1.457,12 muj.	27,53 %

- Segons escriptures, Boletín Oficial de la Provincia i Boletín de Venta de Bienes Nacionales.

	Total terres de conreu	Total terres afectades	% terres afectades	Total terres venudes	% terres venudes
1846	5.064 muj.	1.493,88 muj.	29,50 %	356,38 muj.	7,03 %
1879	5.291,68 muj.	1.493,88 muj.	28,23 %	1.201,13 muj.	22,69 %

Com a conclusió de les xifres exposades, podem dir que al final del procés desmortitzador estudiat, el total de terres afectades representava un 31,27%, de les quals l'any 1879 se havien venut un 88,03%.

QUALITAT DE LES TERRES VENUEDES

Com a resultat de l'anàlisi realitzada a partir dels quadres que detallem a continuació, podem afirmar que la major proporció de terres venudes eren no conreades i de baixa qualitat, concretament erm, pinedes i marines.

Quadre del total de terres afectades segons les categories de l'any 1846.

	1a.	2a.	3a.	4a.	Marina 6 a. Pineda	Vinya	Erm	Total
Afectades	139 muj.	223,25 muj.	204,25 muj.	124,25 muj.	715,50 muj.		9 muj.	1.415,25 muj.
Total terres conreu	906 muj.	1.061,25 muj.	868,81 muj.	448,50 muj.	1.704,19 muj.	42,75 muj.	32,50 muj.	5.064 muj.
%	15,34	21,03	23,50	27,70	41,98	0	27,69	27,94

Quadre del total de terres venudes segons les categories de l'any 1846

	1a.	2a.	3a.	4a.	Marina 6a. Pineda	Vinya	Erm	TOTAL
Venudes	52 muj.	99 muj.	90 muj.	57,25 muj.	254,25 muj.			552,50 muj.
Total terres conreu	906 muj.	1.061,25 muj.	868,81 muj.	448,50 muj.	1.704,19 muj.	42,75 muj.	32,50 muj.	5.064 muj.
%	5,73	9,32	10,35	12,76	14,91	0	0	10,91

Quadre de terres venudes segons l'amillament de 1879

	Cereal			Erm			Fruïters		
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.
Venudes	112 muj.	118 muj.	176 muj. 4 mund.	174 muj.	148 muj. 8 mund.	600 muj. 6 mund.		3 muj.	6 muj.
Total terres conreu	770 muj. 13 mund.	608 muj. 4 mund.	998 muj. 1 mund.	528 muj. 9 mund.	334 muj. 4 mund.	1.477 muj. 12 mund.	61 muj.	58 muj. 8 mund.	35 muj.
%	14,53	19,39	17,65	32,91	44,42	40,62	0	5,12	17,14

Improductives	Vinya			Salzes			Fagedes		Total
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	2a.	3a.	
Venudes	53 muj. 8 mund.	14 muj.	3 muj.	20 muj. 8 mund.				28 muj.	1.457 muj. 2 mund.
Total terres conreu	145 muj. 4 mund.	14 muj.	26 muj.	149 muj. 8 mund.	6 muj.	3 muj.	7 muj.	2 muj. 12 mund	5.291 muj. 11 mund.
%	36,83	100	11,53	13,71	0	0	0	0	42,42

PROCÉS DE VENDA

Les compres es realitzaren de dues formes: directament o a través d'intermediaris.

A continuació detallem aquest procés en forma d'esquema.

Primera etapa

	<u>Taxació</u>	<u>Rematada</u>	<u>Comprador</u>
Dominics			
Torre LLunell (71) (10 - 7 - 1844)	2.146.665 r.b.	1.008.000 r.b.	Joan Canadell
Casa Maresma Casa Nova de Maresma Casa Petita de Mar (23 - 7 - 1841)		2.432.510 r.b.	Josep Pujol
Mercenaris			
Torre Marina (26 - 3 - 1845)	76.804 r.b.	351.500 r.b.	Ramon Llor (cedit a Joan Canadell)
Torre Nova (17 - 1 - 1845)	81.215 r.b.	408.000 r.b.	Ramon Llor (cedit a Joan Canadell)
Torre Bussons (10 - 6 - 1840)	209.194 r.b.	600.000 r.b.	Jaume Vasal (passarà a Antoni Monmany)
Monges Jonqueres			
Finca Serra			Antoni Monmany

Segona etapa

	<u>Taxació</u>	<u>Rematada</u>	<u>Comprador</u>
Casa Maternitat			
Casa Parrutxana (25 - 4 - 1865)	108.400 r.b.	241.100 r.b.	Fco. Parellada (cedit a Josep i Leodegari Serra)
Casa Peret de l'Arús (25 - 4 - 1865)	106.666 r.b.	199.000 r.b.	Pere Arús
Casa Matetas (25 - 4 - 1865)	81.103 r.	87.090 r.	Pere Arús
Casa Bitxuelo	42.466 r.	62.000 r.	Joaquin Martí (cedit a Josep Luís i socis)

	<u>Taxació</u>	<u>Rematada</u>	<u>Comprador</u>
Hospital de la Santa Creu			
Casa Angel (72) (22 - 1 - 1862)	511.965 r.	721.000 r.	Agustí Roca (cedit a Josep i Leodegari Serra)

* r. b.: Rals de billó

* r. : Rals

Tercera etapa

	<u>Taxació</u>	<u>Rematada</u>	<u>Comprador</u>
Monges Magdalenes			
Casa Planas			
Casa Villa Anton			
Casa Bitxuelo			
Casa Saladrigas			
Las Marinas (22 - 7 - 1875)	21.600 escuts	100.113 ptes.	Valentí Xirinachs (cedit a Pere Batllori)
6 mujades (22 - 7 - 1875)	5.000 ptes.	6.150 ptes.	Esteve Puig (cedit a Policarpi Graells) (73)

Monges Carmelites

La Isla (12 - 6 - 1873)	30.000 ptes.		Pere Borràs (cedit a Lluís Graells)
----------------------------	--------------	--	--

Perpètua de Sta. Maria

Casa Comas			Pau Puig Ginabreda
Casa Traginer			Onofre Tubau

Fora d'aquestes etapes tenim:

	<u>Taxació</u>	<u>Rematada</u>	<u>Comprador</u>
Causa Pia de Vilar			
Casa Monés	70.000 ptes.		Josep i Olegari Badals
Casa Gorra Negra	30.000 ptes.		Josep i Olegari Badals

Com a conclusió d'aquestes dades podem dir que en la primera etapa, és a dir, en les vendes realitzades entre 1840 - 1845 hi ha una diferència important entre la xifra de taxació de les finques i la seva rematada. No hem d'oblidar que en aquest període les compres s'efectuen amb vals reials.

Pel que fa a la segona etapa observem un major equilibri entre el valor de taxació i la rematada. Malgrat això, podem destacar que és a les millors finques on es produeix una diferència major entre aquests valors.

La manca d'informació respecte de les vendes que s'efectuen a la tercera etapa no ens permet fer una valoració correcta d'aquesta part del procés.

Els compradors

Els compradors de les terres eren bàsicament membres de la burgesia barcelonina, industrials, advocats. La pagesia local no participa en aquest procés.

Un exemple de les activitats realitzades per alguns compradors el trobem en la figura d'Antoni Monmany, advocat i escriptor científic de la primera meitat del segle XIX, autor d'una *Memoria sobre la verdadera causa de los fenómenos magnéticos* (1820), d'una *Memoria física sobre el modo de darse a conocer en los cuerpos el fluido eléctrico; Apuntes acerca de los procedimientos empleados para las construcciones gráficas de pentágonos regulares* (1844), i d'una *Memoria dirigida a establecer la verdadera equivalencia entre las monedas efectivas e imaginarias en España* (1848).

Un altre comprador de les terres desamortitzades al Prat és Olegario Badal, comerciant de gra. Entre els seus negocis destaca la venda d'ordi al Districte Militar de Catalunya (factoria de subsistències de Barcelona). (74)

Ramon Llorch és industrial relacionat amb la indústria cotonera. El seu negoci fa fallida durant l'any econòmic 1867 - 1868, segons ens indica la contribució industrial i de comerç. (75)

EVOLUCIÓ DE LA TERRA DESAMORTITZADA

Per tenir una visió global de l'evolució de les terres afectades per les lleis de la desamortització, és interessant analitzar les transformacions en funció de les categories productives. Així, farem uns esquemes diferenciant per ordes i per anys les terres de conreu.

Dominics

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Ern	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845	31	83	70	46							34	195	461	mmj.
			8	8							8	12	4	mmnd.
1849	5	19	40	34	25	18	22	50	30	3	34	169	450	mmj.
								4			8	12	8	mmnd.

	Cereal			Ern			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862	10	52	109	15	15	151									12		364	mmj.
			4			8												12
1872	34	52	50	40	40	101	2	4	4	7	7	6			2	15	364	mmj.
			4			8												12
1879	23	61	52	42	40	84			6	14	3	20			2	15	362	mmj.
			4									8						12

Mercenaris

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Erm	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845	21	16	19	10							24		91	maj.
			8	12									4	mund.
1849	4	17	3	9	6	7	11	11			22		91	maj.
		8		4				8					4	mund.

	Cereal			Erm			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862	12	19	48	8	10	54							2	1		155	maj.	
	4	8		4													mund.	
1872	8	26	54	14	11	43			1					2	1	161	maj.	
	8															8	mund.	
1879	22	16	23	36	15	43								2	1	159	maj.	
			8													8	mund.	

Monges Carmelites

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Erm	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
	1845												131	131
												8	8	mund.
1849							1	2				128	131	muj.
												8	8	mund.

	Cereal			Erm			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862				50	40	44											134	muj.
						8											8	mund.
1872				50	40	44											134	muj.
																		mund.
1879			4	60	30	40											134	muj.
																		mund.

Monges Jonqueres

		1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Ern	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845		19	15	10	9									53	maj.
					4									4	mund.
1849		3	14	6	6	4	1	5	12					53	maj.
		8	8	8				8		4				4	mund.

		Cereal			Ern			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
		1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862		12	18	20		3												53	maj.
						8												8	mund.
1872		14	18	20	1													53	maj.
				8														8	mund.
1879		14	21	17			1											53	maj.
							8											8	mund.

Monges Magdalenes

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Erm	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845	10	22	21	13							3	199	269	muj.
		4		4							8	12	12	mand.
1849	2	5	14	10	6	7	8	12			3	199	267	muj.
							8				8	12	12	mand.

	Cereal			Erm			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total		
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.				
1862		16	68		10	213												308	muj.
		10	4			6												4	mand.
1872		14	52	1	10	214												293	muj.
			14	8		14												4	mand.
1879			16		58	228												303	muj.
					8	8													mand.

Hospital de la Santa Creu

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Erm	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845	58	53	58	32					9		39	79	392	muj.
			4	12										mund.
1849	7	26	15	11	10	13	12	31	3	1		28	158	muj.
							8	12	4				8	mund.

12

	Cereal			Erm			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total			
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.					
1862	25	35	49			185											295	muj.		
		8	8			8											8	mund.		
1872	40	18	51	5		205	4	3	2								86	414	muj.	
						8											8	8	mund.	
1879	53	10	24	12	5	195		3									24	37	363	muj.
																				mund.

Causa Pia de Vilar

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Ern	Vinya	Pinedes	Marines	Total		
1845															muj.
															mund.
1849	4	18	19	10	6	7	3	8	5		39	79	199		muj.
						4	12		12					12	mund.

	Cereal			Ern			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862	36	36	6	3	6	108										15	211	muj.
		8		4		12											8	mund.
1872	4	15	59	3	6	108										15	211	muj.
			8	4		12											8	mund.
1879		10	45	3	20	99										19	198	muj.
			8	4		12										8	mund.	

Perpètua de Santa Maria

	1a.	2a.	3a.	4a.	5a.	6a.	7a.	8a.	Erm	Vinya	Pinedes	Marines	Total	
1845		34	25	11								8	79	muj.
				12								8	4	mund.
1849			3	10	10	13	11	23				8	79	muj.
								12				8	4	mund.

	Cereal			Erm			Fruiters			Vinya			Fageda			Improductives	Total	
	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.	1a.	2a.	3a.			
1862			48			30											78	muj.
			12														12	mund.
1872			46	22		10											78	muj.
				4		8											12	mund.
1879		10	39	24		8											81	muj.
			8			6											14	mund.

Pel que fa a la categoria de les terres, i com es pot deduir a partir dels quadres oferts, la major part de les terres venudes són de baixa qualitat: marines, pinedes, i terra erma. Durant tot el procés, aquestes terres no pateixen canvis substancials en la seva categoria i qualitat, però sí que constatem petites millores relacionades amb alguns propietaris.

Aquest és el cas de Josep Pujol i Marcè (comprador de les heretats Casa Petita del Mar, Maresma i Nova Maresma), que demana l'aplicació de la base 3a. de la Llei de 23 de maig de 1845 inserida a l'article 4 del Reial Decret de la mateixa data que declara exemptes de contribució les terres que eren ermes, salines i sense conreu i s'han convertit en terres productives. Com explica el mateix Josep Pujol en data 23 de setembre de 1861:

"Don José Pujol i Marcè, vecino de esta ciudad y hacendado en esta población, con fecha 2 del actual ha dirigido a la secretaria de este municipio la comunicación del tenor siguiente:

Pongo en conocimiento de V. para que se digne dar noticia a la comisión de Estadística y formación del oportuno expediente:

Que en la heredad Maresma que poseo en el término del Prat he arrancado de tierra yerma y juncal, sobre unes siete mojudas. Que arrancaré todo el resto de tierra baldía y juncal que hay en dicha heredad.

Y a la vez que he también arrancado las arenas del pinar.

Todo a los correspondientes efectos y a la vez para que según la ley de aguas y demás se declaren dichos terrenos exentos de toda contribución durante los años que señala la ley (...)" (76)

Les terres de Josep Pujol passaran a mans de Ferran Puig, industrial barceloní, que realitzarà millores notables. S'acollirà a la llei de 3 de juny de 1868 referida al poblament rural. A més, regarà les seves terres gràcies a l'aigua que obté del riu amb bombes d'aigua.

Amb el mateix esperit de reformar i millorar la terra, trobem els intents de Joan Canadell i Antoni Monmany (relacionats amb la desamortització al poble del Prat) d'iniciar la construcció del Canal de la Dreta, projecte que va tenir problemes diversos al principi, i per tant, les possibilitats de millora que això representava no van repercutir d'una manera immediata en la terra.

Una voluntat contraposada als casos anteriors la trobem en les figures de Tomàs Auferils i Pere Arús, compradors de les terres que pertanyien a la Casa de la Maternitat (en elles es trobava l'estany de la Ricarda). Les seves propietats eren focus d'insalubritat, a causa de les aigües estancades dels llacs i del fet que eren utilitzades per a la caça i la pesca:

"...hizo hace tiempo construir éste un terraplen ó margen dejando una

abertura de 6 metros que permitia desviar con facilidad todas las aguas provenientes de las pluviales i desagües consabidos al casco de la laguna; y al parecer para poder con facilidad atravesar dicho brazo que conforme se indica desde su propiedad con motivo de la caza mediante una palanca allí situada, utilizando además este paso, para con red ú otro instrumento poder aprovechar la pesca en determinadas épocas del año (...)" (77)

LES LLEIS DE POBLAMENT RURAL

El procés de liquidació de l'Antic Regim es realitzà a partir de la aliança entre la burgesia liberal i l'aristocràcia latifundista sense que es produís un procés de revolució camperola.

Pel que fa a la legislació, caldrà destacar la llei de foment de 3 de juny de 1868, (78) que s'emmarca en el moviment revolucionari de l'any 1868. Aquesta llei sintetitza tota la legislació que prèviament s'havia fet sobre el tema (llei de 8 de gener i 23 de maig de 1845, Reial Decret d'aquesta mateixa data i lleis de 24 de juny de 1848, 21 de novembre de 1855 i 11 de juliol i 3 d'agost de 1866).

El sentit d'aquesta legislació és:

- Potenciar el poblament rural.
- Potenciar la creació d'indústries agrícoles que portin productes al mercat.
- Afavorir la dessecació de llacunes.
- Afavorir la rompuda de terrenys sense conrear.

Podem dir que es tracta de potenciar el desenvolupament de l'agricultura deixant lliures de contribució aquells que puguin realitzar millores en les seves terres, ja que tenen capacitat econòmica per fer inversions, però no es planteja la possibilitat d'ajuts estatals als petits propietaris. És, per tant, el reflex de l'esperit que busca la implantació de la societat liberal per la via agrària.

L'any 1866, segons un document datat l'1 de juliol, (79) trobem la relació dels propietaris exempts temporalment per haver-se acollit als articles 3 i 4 de la llei de 23 de maig de 1845.

ELS RELACIONATS SÓN:

PROPIETARI	EXTENSIÓ	DATA FINAL DE L'EXEMPCIÓ	QUALIFICACIÓ TERRA	MOTIU EXEMPCIÓ
Llorenç Pujol	20 mujades	1 de gener 1879	erm	Plantar vinyes i fruiters
Llorenç Pujol	20 mujades	31 de desembre 1872	terres de conreu	Terres regades pel Canal de la dreta
Francesc Canillo	2 mujades	31 de desembre 1879 (exempció per 15 anys)	erm	Plantar vinya
Francesc Canillo	1 mujades	31 de desembre 1872 (sense augment de contribució)	terres de conreu	Plantar vinya
Miquel Serra	3 mujades	31 de desembre 1879 (exempció per 15 anys)	erm	Plantar vinya
Joan Codina	2 mujades	31 de desembre 1879	terres de conreu	Plantar vinya
Domènec Dalit	20 mujades	31 de desembre 1879	erm	Plantar vinya
Domènec Dalit	20 mujades	31 de desembre 1874 (exempció per 10 anys)	terres de conreu	Terres regades pel Canal de la dreta
Ignasi Forns i socis	3 mujades	20 de març 1881 (exempció per 15 anys)	cereal	Plantar vinya
Ignasi Forns i socis	36 mujades	20 de març 1876 (exempció per 10 anys)	erm	Terres regades pel Canal de la dreta
Ignasi Forns i socis	15 mujades	20 de març 1871 (exempció per 15 anys)	erm	Plantar fruiters

Podem destacar, en primer lloc, que totes les terres estan situades al districte de la Bunyola, el districte més extens però de qualitat més baixa en comparació amb els altres.

Segons aquestes dades, l'exempció per plantar vinya o arbres fruiters és de 15 anys, i la de regatge de les terres és de 10 anys.

Al Prat demanen acollir-se a la llei de l'any 1868:

- Ferran Puig
- Jaume Casanovas (*)
- Maria Barata de Cadafalch
- Ramon Estruch
- Francesc Canillo
- Caietà Martí
- Francesc Canuda
- Miquel Serra
- Carme Malsach de Cardona
- Ricard Cardona
- Maria Rubió de Casanovas
- Domènec Dalit

Una part de sol.licitants són grans propietaris, la majoria d'ells forasters. Segons l'amillarament de l'any 1879 - 1880 el total de terres que posseeixen al Prat és:

Forasters

- F. Puig	872 muj.	
- M. Barata de Cadafalch	553 muj.	
- C. Martí	140 muj.	
- R. Estruch	117 muj.	
- M. Rubió de Casanovas	33 muj.	
- M. Casanovas	297 muj.	
- C. Malsach de Cardona	6 muj.	8 mund.
- R. Cardona	6 muj.	

(*) En alguns documents apareix com a propietari Jaume Casanovas i en d'altres el seu pare, Miquel, que en aquest amillarament no està considerat com a pratenc.

Pratencs

- D. Dalit	134 muj.
- M. Serra	17 muj. 10 mund.
- F. Canillo	5 muj. 8 mund.

A continuació comentarem les exempcions demanades, i les millores que proposen, alguns d'aquests propietaris. Com veurem, de tots ells destaca el cas de Ferran Puig per la quantitat de les terres que posseeix (872 muj.) i per l'important volum de terres per les quals demana acollir-se a les lleis (330 muj. 12 mund.)

Les finques que reben l'exempció fiscal són les següents:

Maria Rubió de Casanovas

Camps nous   7 muj. de secà de 3 a.

Caietà Martí

Casa Patrici	15 muj.	secà 1a.
	12 muj.	secà 2a.
	21 muj.	secà 3a.
	9 muj.	erm 1a.
	29 muj.	erm 2a.
	54 muj. 15 mund.	erm 3a.
	<hr/>	
	140 muj. 15 mund.	+ una casa

Domènec Dalit

Casa Bonich (90)	3 muj. secà	2a.
	36 muj. secà	3a.
	2 muj. erm	1a.
	6 muj. erm	2a.
	46 muj. erm	3a.
	8 muj. fageda	3a.
	26 muj. improductiu	
	<hr/>	
	127 muj.	+ una casa

Miquel Casanovas (segons document del març de 1880 (91)
 Casa Gravat que comprèn:

Torre Llunell	30 muj. secà 3a., 7 muj. pineda, 74 muj. erm
Camps dels arbres	9 muj. 8 mund.
Les vint	13 muj. secà 3a.
Torre Marina	7 muj. 12 mund. secà 3 a., 60 muj. inculta, 2 muj. pineda
Casa Sabé	15 muj. secà 3a., 1 muj. erm
Casa Cargolí	6 muj. secà 3a., 2 muj. bosc 3a., 14 muj. 8 mund. erm 3a., 1 muj. 8 mund. improductiva
Casa Fabró	6 muj. secà 1a., 14 muj. secà 2a., 5 muj. sec. 3a.
Casa Xuriguera	28 muj. 1a.
Torre Nova	7 muj. 8 mund. secà de 2 ^a i 3 ^a
Total	303 muj. 12 mund.

Ferran Puig

FINCA	TOTAL MUJ.	EXEMPCIÓ		MOTIU EXEMPCIÓ	QUALIFI. TERRA
		muj.	termini		
SAYO	166	11	Sense augment fins a 25 de gener 1890	Plantar vinya	bosc 2a.
		11	Exemptes fins 25 de gener 1890	Plantar vinya	erm 2a.
		34	Exemptes fins 25 de gener 1875	Plantar vinya	erm 3a.
RIBAS	146	9	Sense augment fins a 25 de gener 1890	Fruiters	secà 3a.
		13	Sense augment fins 25 de gener 1890	Plantar vinya	vinya
		12	Exemptes fins a 25 de gener 1875	Plantar vinya	erm 3a.
		54	Sense augment fins a 18 de maig 1893		erm 3a.
BITXOT	39 4 mund.	28	Sense augment fins a 9 de febrer 1885		secà 3a.
		11 4 mund.	Sense augment fins a 9 de febrer 1885		erm 3a.
PIJOAN	89	40	Sense augment fins a 25 de gener 1880	36 fruiters	secà 1a.

Ferran Puig

FINCA	TOTAL MUJ.	EXEMPCIÓ		MOTIU EXEMPCIÓ	QUALIFI. TERRA
		muj.	termini		
LA BOMBA	16 8 mund.	6 8 mund.	Sense augment fins a 25 de gener 1890	Plantar vinya	erm
NYEPA	121	20	Sense augment fins a 18 de maig 1893		erm 2a.
		11	Sense augment fins a 25 de gener 1880	Plantar vinya	erm 3a.
SITJETÀ	59.	13	Exemptes fins 25 de gener 1885	Plantar vinya	erm 3a.
XICUS	26				
MIN- GUET	45	30	Exemptes fins 25 de gener 1885	Plantar vinya	erm 3a.
DOMÈNEC DEL JECH	61	15	Sense augment fins a 18 maig 1893	Plantar vinya	erm
ISIDRET	74	25	Sense augment fins a 25 gener 1890	Fruiters	secà 1a.

Ferran Puig demana l'aplicació de la llei de 3 de juny de 1868 per a totes les finques menys la de Cal Xicus, que queda al marge de la sol.licitud.

Les primeres finques beneficiades són Casa Ribas, Malet i Bitxot, que gaudeixen de l'aplicació de la llei des del 9 de febrer de 1870 i l'11 d'octubre de 1871.

El 4 de desembre de 1874 demana els beneficis de la llei per a Casa Pijoan, Isidret, Bonich i Pujol, on declara que ha dessecat terrenys, ha plantat vinya, ha substituït el conreu periòdic per vinya i fruiters i, a més, ha edificat dues cases noves i n'ha reedificat d'altres.

El 18 de maig de 1878 sol.licita l'aplicació de la llei per a la finca Domènec del Jech, on també ha realitzat millores.

En total reben els beneficis de la llei 330 mujades i 12 mundines del total de 872 mujades que posseix al terme municipal del Prat. Els motius pels quals les seves terres es beneficien de l'aplicació de la llei són:

- Construcció de cases al camp destinades a l'activitat agrícolica i que distingeix entre 1 i 4 quilòmetres del poble (article 1).
- Dessecació i sanejament de terrenys per haver convertit zones de llacunes i pantans en terres de conreu, vinya o arbres fruiters (article 7).

- Compra de finques que limiten amb altres terres de la seva propietat que ja gaudien dels beneficis de la llei (article 21).

Fotografia d'en Ferran Puig (Arxiu Foment del Treball)

L'exempció en el pagament de les contribucions que representa l'aplicació de la llei de 3 de juny de 1868 fa que es produeixin enfrontaments entre els sol.licitants i l'Ajuntament. Aquests enfrontaments provocaran nombrosos plets i la intervenció de pèrits per avaluar les sol.licituds presentades.

El quadre següent ens mostre les xifres de contribució d'algunes finques que es beneficien de l'exempció. Correspon a un document municipal de 19 d'agost de 1887. (82)

Finques beneficiades per la llei del 3 de juny de 1868	Data de la concessió	Propietaris	Contribucions abans dels beneficis de la llei		Riquesa amillarada abans dels beneficis		Contribució actual	
			Pessetes	Cèntims	Pessetes	Cèntims	Pessetes	Cèntims
Malet i Bitxot	9 febrer 1870	F. Puig	579	12	3.048		576	65
Pejoan, Isidret, Bonich, Pujol	25 gener 1875	F. Puig	1.937	16	9.319	85	2.050	36
Ribas	14 octubre 1871	F. Puig	407	37	2.140	05	475	36
Ribas (2a.) i Bonich	23 maig 1878	F. Puig	208	11	991		220	
Isidret (2a.) i Peojan (2a.)	5 juliol 1881	F. Puig	246	56	1.188	25	267	89
Camps Nous	4 agost 1871	M. Rubió	34	91	183	75	40	79
Patrici	7 juny 1875	C. Martí	527	85	2.576		527	85

L'actitud d'oposició de l'Ajuntament a la concessió dels beneficis que la llei atorgava queda molt clara en l'acta del Ple celebrat el dia 5 de gener de 1884:

"La concesión de tales beneficios redundan notorios perjuicios al común de vecinos por las varias cargas que se pretenden rehuir y que, por el abuso en que desgraciadamente han venido favoreciéndose tales peticiones, aparecen muy considerables en esta población, por cuyo motivo este Ayuntamiento estima de un deber oponerse en la que no sea justa". (83)

Un dels propietaris que topà amb aquesta actitud negativa de l'Ajuntament va ser Miquel Casanovas, que havia demanat acollir-se als beneficis de la llei per a la finca anomenada Casa Gravat.

El 31 d'agost de 1882 se li concedeixen els beneficis de la Llei de Colònia Agrícola, i l'Ajuntament inicia una demanda en contra perquè considera que s'han produït irregularitats en la tramitació de la sol·licitud. La petició presentada per Miquel Casanovas indicava que a la finca s'havia fet sanejament i sèquies i s'havien conreat fruiters i vinyes en una extensió de 12 ha 80 a. També s'indica la construcció d'una casa.

La junta pericial nomenada per valorar les millores afirma que la finca no ha sofert alteracions en 20 anys, no han canviat els conreus i les sèquies no són obres particulars de M. Casanovas sinó de tots els propietaris. L'únic que es reconeix és una petita edificació al costat de la vivenda que ja existia i plantacions de fruiters. A partir d'aquest informe, l'Ajuntament demanarà la no aplicació de la llei.

EL REGADIU

A la segona meitat del segle XIX es produirà l'inici d'una transformació radical del camp pratenc, que no es manifestarà clarament fins a les darreres dècades del segle XIX i les primeres del segle XX. Ens referim al pas de l'agricultura de secà a la de regadiu. Aquest canvi serà possible gràcies a l'arribada de l'aigua del Canal de la Dreta, que es construirà, no sense dificultats, en aquest període. També hi contribuirà el descobriment i aprofitament de l'aigua artesiana i de les màquines de vapor, que permetran utilitzar l'aigua del riu.

EL CANAL DE LA DRETA

Els inicis del Canal de la Dreta cal situar-los al voltant dels anys 1817 i 1818, (84) a partir de la reunió de propietaris del Pla del Llobregat (Sant Boi i el Prat) (85) per tal de portar-lo a terme amb els condominis del Molí de Sant Boi, entre els quals figurava com a gran propietari de Sant Boi Juan Soler de la Torre, pare d'Eusebi Soler que serà qui, anys més tard, portarà a terme definitivament l'obra.

Aquest primer projecte de canal, que tingué el suport decidit del capità general Francisco Javier de Castaños, no va arribar a bon terme (86) a causa de les inundacions que es van produir a partir de l'incipient canal. (87)

Com a director de les obres d'aquest canal trobem Tomàs Soler i Ferrer, que havia estat director del Canal de la Infanta al marge esquerre del Llobregat.

Cap al 1882, les obres estaven totalment paralitzades (88) malgrat el suport de la Diputació Provincial de Catalunya. No és fins a l'any 1849 que, a petició de Joan Canadell, Joan Clarós de Ferrant, Joaquim Puig, Josep Castells i Antoni Monmany, es concedeix el permís per obrir un canal de reg a la dreta del riu Llobregat, (89) que torna a despertar la inquietut d'alguns propietaris per canviar el sistema de conreu. Així, pel R D de 4 - 4 - 1849, es cancel·la la concessió del 25 - 5 - 1818 i se n'atorga una nova per al regatge dels pobles de Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma, el Prat i Sant Boi a través d'un canal que s'anomenarà d'Isabel II.

Entre els homes que estaven al capdavant d'aquesta obra trobem Joan Canadell i Antoni Monmany que tenien terres al Prat adquirides feia poc temps a partir de la desamortització de Mendizábal.

Al projecte de llei s'inclouia l'exempció de tota contribució pels capitals invertits i per les terres que el canal regués, que no patiran augment en la seva contribució fins passats els deu primers anys. (90)

Aquest projecte no va tirar endavant, i mentre alguns propietaris estaven molt interessats en un projecte de desviament del riu, l'any 1852 es va atorgar al sr. Bosch i Mustich la concessió per fer el canal, ja que es cancel·lava la concessió anterior per incompliment i també per la petició dels anteriors concessionaris, que volien que es fes aquesta transferència. (91)

L'any 1855 (92) s'atorga a Eusebi Soler la concessió definitiva per construir el canal que s'anomenaria de la Dreta. El cost de construcció, segons el pressupost, va ser de 5.539.095 rals i 9 maravedís i es va declarar matèria d'utilitat pública de cara a l'aplicació de la "Ley de Enajenación Forzosa" de 17 - 7 - 36. Al concessionari se li van concedir 99 anys per a l'aprofitament, i després la propietat passaria a mans de l'Estat.

Es van marcar uns terminis d'acabament del canal:

- Abans de sis mesos a partir de la concessió havien de començar les obres.
- En el termini de dos anys des del començament de les obres, les aigües havien de regar Santa Coloma i Sant Boi.
- A partir d'aquest moment, es donaven tres anys més per portar l'aigua als pobles del Prat i Viladecans.
- Finalment, dos anys després, l'aigua havia d'arribar a Gavà i Castelldefels.

També estava previst que si els propietaris sol·licitaven el regadiu per a mil hectàrees, el concessionari faria les obres necessàries en el termini peremptori de dos anys.

El projecte inicial no es va fer en els apartats que fan referència a les poblacions de Gavà, Viladecans i Castelldefels, i part important d'aquest fet es deu a la pròpia escriptura de constitució de l'empresa constructora, on els cinc associats amb el senyor Eusebi Soler (els senyors Casals, Playa, Pons, Benet i Lleó) es comprometien a participar en l'obra fins a l'anomenada era de Casanovas de Sant Boi amb 10.000 duros. La resta de participació eren 30.000 duros, a càrrec d'Eusebi Soler. Concedida aquesta obra, els cinc socis quedaven en plena llibertat per participar en la resta de l'obra, que faria arribar l'aigua fins a Castelldefels, i també en totes les obres de les sèquies de Gavà i Viladecans. En el cas de no participar-hi els socis anteriors, les despeses de les obres (30.000 duros) haurien de ser pagades íntegrament per Eusebi Soler (possible propietari de Sant Boi). (93)

El canal de la Dreta del Llobregat en el seu pas pel Fondo d'en Peixo. (Arxiu Municipal). Antigament aquesta zona era un dels focus principals d'insalubritat de la població a causa de la quantitat d'aigua, que procedent del canal, s'estanyava i formava basses permanents.

Al cap de poc d'haver començat les obres, ja trobem els primers problemes entre el canal i l'Ajuntament del Prat, ja que les obres que s'estaven fent suposaven un mur de contenció davant d'una possible avinguda del riu Llobregat, que comportaria una més que probable inundació del poble del Prat, (94) malgrat que els propietaris manifestin que no es una oposició al canal sinó a la manera com s'està realitzant el projecte. A partir d'aquesta primera queixa va seguir un rosari de protestes per diferents motius, com l'extracció de grava prop del lloc on estava situada la barca que servia per travessar el riu Llobregat, ja que aquest banc estava considerat com un resguard i un suport per aquesta barca en el cas de crescuda del Llobregat. (95)

Els problemes continuaren pels constants estancaments d'aigua produïts per les obres del canal i per la manca de sortida directa al mar.

El 28 de gener de 1863 S. M. aprovà el "Reglamento del Canal de la Derecha del rio Llobregat", però els problemes de regatge i funcionament del canal es van anar succeint, a vegades per incompliment del reglament, d'altres per falta d'especificació de competències. (96)

Els principals problemes d'aquest període es troben recollits en molts documents, i fonamentalment en un informe (97) que els representants del poble envien a S. M., en el qual demanen solucions i indemnitzacions per l'estat deplorable en què es troba el canal. En resum, podem dir que els problemes es concreten en els punts següents:

1. Manca general de desguassos i de sortida al mar, i també constant estancament de les aigües als camps i als camins de les rodalies.
2. Agreujament de la situació sanitària (paludisme) per l'estancament de les aigües a la qual també va contribuir la implantació d'un nou tipus de conreu (l'arròs).
3. Estat viciós de les obres de construcció i manca de neteja i conservació de les sèquies.
4. Manca de defensa davant de possibles avingudes del riu, ja que el canal feia de contenció en alguns llocs, i això podia facilitar la inundació del poble.
5. Falta de dotació suficient d'aigua.
6. Conflictes entre usuaris per l'ús de l'aigua i utilització d'aquesta aigua sense tenir contractat el servei.
7. La qüestió sanitària pels estancaments de l'aigua, ja que el canal no desembocava directament al mar i en algunes sèquies ho feia de manera molt deficient als estanys de la Ricarda, l'Illa i el Remolar.

La necessitat d'aconseguir el desguàs del canal al mar i evitar l'estanya-

ment de les aigües fou unes de les lluites més importants de la població del Prat.

L'enfrontament de l'Ajuntament del Prat i de la Junta de Sanitat no era només contra el concessionari del canal; també es feia extensiu a alguns propietaris barcelonins que havien comprat terres desamortitzades, algunes amb estanys dintre de la propietat, estanys que tenien sortida al mar i que ara rebien aigua de les sèquies del canal. Algun propietari havia tapat la sortida natural de l'estany al mar per tal d'aconseguir una zona òptima per a la caça i la pesca. D'aquesta manera es va agreujar el problema dels estancaments i es van crear nous pantans artificials. (98)

Tot això comportava les queixes d'alguns propietaris dels voltants, que veien com les seves terres quedaven ermes ja fos per l'estancament de les aigües o bé per la salinització que patien les zones que envoltaven aquests pantans artificials, segons consta en el projecte de sanejament del Delta presentat per Bergnes y Compañía.

Encara més delicada era la situació al costat mateix del poble, al salt de Ponsich, on l'Ajuntament va obligar a tancar la sèquia el dia 10 de gener de 1869 (99) per evitar l'estancament de l'aigua. Aquesta situació tan deplorable pel que fa tant al nivell d'incompliment de les obres com al dels diferents requeriments de l'Estat (100) de cara a atendre les peticions dels veïns i propietaris del poble sobre la perllongació del Canal Acequia Prat, els desguassos al mar i la qüestió sanitària derivada de l'estancament de les aigües motivaren que l'Estat confiscés el canal el dia 2 de juny de 1847 (101) i aquest passés a regir-se provisionalment pel reglament aprovat pel Canal Imperial de Aragón.

Aquesta confiscació no solucionà definitivament els problemes, i com a mostra d'això tenim que en un dictamen emès el 1889 (102) s'especifica amb claretat que l'Estat, com a propietari del canal, només té obligació de construir sèquies majors, secundàries i terciàries, ja que en el reglament del canal de 1863 (103) no es parla de l'obligatorietat que el propietari del canal es faci càrrec de les sèquies de desguàs. Han de ser els propietaris de les terres els qui han de fer-se càrrec d'elles, mentre que el Sindicat de Regants, que aleshores ja funcionava, estava condicionat en els seus pressupostos a fer-se càrrec d'aquestes millores si fossin considerades obres majors. Tot això frenava el bon funcionament del canal.

Malgrat el dictamen, els propietaris i masovers del districte rural de la Bunyola havien fet anys abans, amb l'ajut de l'Ajuntament, la pluvial anomenada de la Carretera Fonda, (104) que recollia les aigües sobrants i

estanyades i les portava fins al mar.

El 15 de juliol de 1840, malgrat que la propietat del canal i la seva administració continuava en mans de l'Estat, en els pressupostos del canal s'aprovà el dret del Sindicat de Regants de cobrar 5 pessetes per hectàrea com a dret de galó (105) que servia per fer-se càrrec del problema inacabable del manteniment de les filloles de regatge i de les sèquies de desguàs, indispensables per a l'aprofitament de l'aigua i per al millorament de les terres. (106)

El juliol de 1896, Rius i Badia va fer una proposta a les Corts demanant que l'explotació del canal fos transferida al Sindicat de Regants del Llobregat.

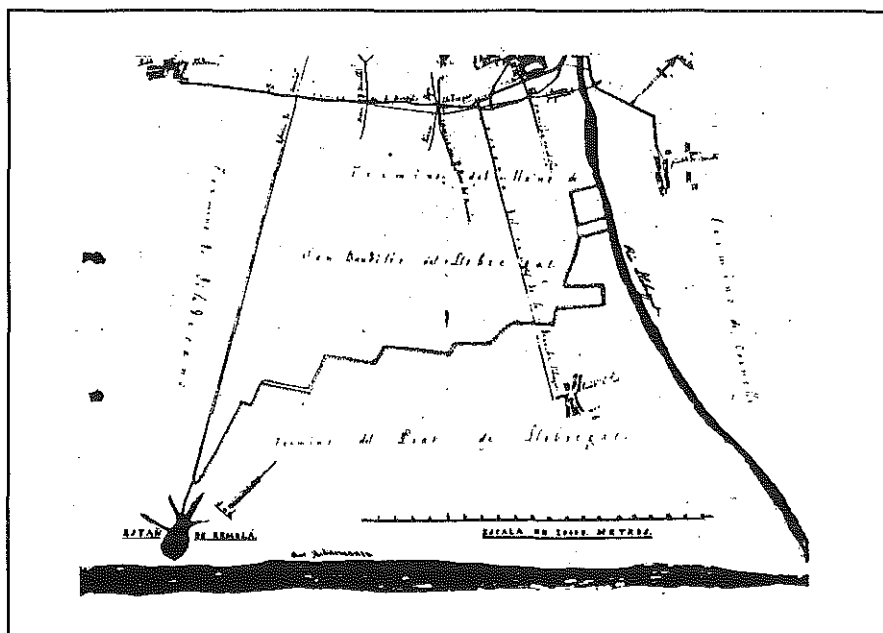
La llei de 5 de setembre de 1896 (107) és la primera norma legal que recull l'existència de la Comunitat de Regants de la Dreta del Llobregat, en la qual es concedeix al Sindicat de Regants el règim i l'administració del canal, però no d'una forma sobirana i independent sinó depenent en darrer terme de la pertinent aprovació del Govern Civil de la Província. Aquesta llei va esmorteir momentàniament els problemes, encara que durant molts anys s'ha qüestionat el fet que les millores al canal haguessin estat fetes pel Sindicat de Regants, quan la propietat en darrera instància era de l'Estat; tot això va comportar que no es fessin algunes de les obres previstes en el projecte inicial, ja que la llei deixava ben clar que el sindicat no podia fer obres al canal sense el permís de la Jefatura de Obras Públicas. Durant l'acte de lliurament del canal al Sindicat de Regants, es detallen unes sèquies que són propietat de l'Estat, entre les quals s'inclou un embassament, la sèquia principal i les sèquies de Santa Coloma, Superior, Lateral Prat, Inferior i Ponsich.

En documentació trobada sense data, (108) es fa referència al fet que l'Estat de les sèquies de Santa Coloma i Ponsich, i també de l'embassament era molt dubtós, sobretot el de l'embassament. Textualment diu: "Era un montón de tierra sostenida por unas cuantas estacas y cañas que posteriormente se han llevado a efecto por parte del Sindicato..."

Com a conclusió, podem dir que, malgrat que els primers intents del canal es remunten a la primera dècada del segle passat, no serà fins a la segona meitat quan comencem a veure les primeres terres regades per les aigües procedents del Canal de la Dreta del Llobregat. Indubtablement, totes les dificultats que trobem en la construcció i el funcionament del canal retarden l'arribada de l'aigua. A mesura que el canal anirà tenint més sèquies i filloles, la quantitat de terres beneficiades per l'aigua anirà augmentant. Així, podem

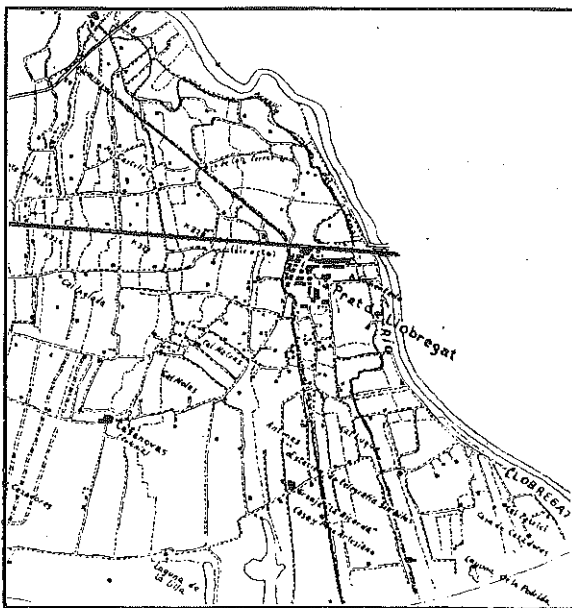
donar les xifres següents:

1858 - res
1859 - de 100 a 120 mujades
1860 - de 470 a 490 mujades
1861 - de 530 a 560 mujades
1862 - de 740 a 800 mujades
1863 - 805 muj. 13 mund.
1864 - 1.040 muj. 12 mund.
1866 - 1.295 muj. 7 mund.
1868 - 1.370 muj. 3 mund.
1869 - 1.380 muj. 15 mund.
1871 - 1.634 muj. 10 mund.
1873 - 928 muj. 3 mund.
1877 - 1.434 muj.

Còpia d'un plànol de 1735 al qual se li ha afegit posteriorment el primer traçat del Canal de la Dreta que desguassava al Fondo d'en Peixo i que només permetia regar una petita part de les terres del terme municipal. (Arxiu Canal de la Dreta)

Amb el temps el Canal millorà la seva infraestructura extenent les seves sèquies i filloles per tot el terme i aconseguint un millor desguàs. (Arxiu Canal de la Dreta)

ALTRES TIPUS DE REGADIU: LES MÀQUINES DE VAPOR I ELS POUS ARTESIANS

Per alguns propietaris, com Ferran Puig, Ramon Estruch i Jaume Casanovas, l'aigua que rebien del canal era insuficient. L'obtenció d'aigua va tenir solucions diferents per a aquells propietaris que tenien les seves terres situades a poca distància del riu Llobregat, ja que gràcies a les màquines de vapor aixecaven l'aigua del riu i podien utilitzar-la a les seves propietats. Aquest és el cas de Ferran Puig i Ramon Estruch.

Jaume Casanovas haurà d'obtenir l'aigua per un sistema diferent, ja que la seva colònia agrícola, Granja Casanovas, estava situada a uns sis quilòmetres del riu. La necessitat d'aigua va ser resolta a la darreria del segle a partir de la construcció de pous d'extracció d'aigua artesiana.

Ferran Puig, malgrat que era el propietari que més aigua extreia del Canal de la Dreta, no en rebia la suficient, ni per al regatge ni per continuar les millores que estava fent en moltes terres per alliberar-les del salobre amb un mètode que es basava en la inundació dels terrenys, operació que durava

en molts casos prop de quatre anys, període durant el qual les terres no podien ser conreades. Això fa que l'any 1867 sol·licités autorització per poder extreure aigua del riu amb una màquina de vapor, situada a una distància de 30 metres d'aquest, que amb l'ajut de cinc bombes d'aigua aixecava de 8.000 a 9.000 litres per minut. L'elevació d'aigua era de 2,5 a 3,5 metres, segons fos el volum d'aigua que portés el riu. Les bombes d'aigua eren de models diferents: tres del sistema Letestu, construïdes pel senyor Pffeier, i les altres de les anomenades centrífugues.

El volum d'aigua que Ferran Puig sol·licitava extreure era cada cop més gran, fins arribar a la xifra de 24.000 litres d'aigua per minut l'any 1880.

L'any 1882, un altre propietari, Ramon Estruch, construirà una resclosa al riu per poder extreure 6.000 litres d'aigua per minut sense cap impediment per part de les autoritats locals.

Com dèiem anteriorment, les terres més allunyades del riu havien de trobar una solució diferent al problema de l'aigua, agreujat pel fet que el Canal de la Dreta arribava de manera molt deficient malgrat el projecte de 1885. La situació fou molt precària fins al 4 d'agost de l'any 1893, (109) dia en què el pou artesià construït a les propietats de Jaume Casanoves va obtenir aigua per primera vegada. Aquest fet canvià radicalment la situació tant a la colònia Casanovas, on les modernes instal·lacions agrícoles i ramaderes necessitaven grans quantitats d'aigua, com a la resta de les propietats on el canal no hi havia portat les seves aigües. És a partir del descobriment de l'aigua artesià al Prat que, al marge de ser-ne beneficiada l'agricultura, es posa el primer esglaió d'una futura industrialització a la dècada dels anys vint amb la instal·lació d'indústries on l'aigua és un element bàsic dins del procés productiu (La Papelera Española, La Seda de Barcelona).

ELS PROPIETARIS

En el període estudiat, observem un augment del nombre de propietaris a partir de la informació donada pels amillaraments:

1849	86
1862	91
1871 - 1872 .	104
1879 - 1880 .	137

L'increment més important es produeix en la dècada dels setanta i procedeix, bàsicament, de la venda en petites parcel·les de la propietat de Jaume Tos (propietari barceloní). Evoluciona de la manera següent:

1849	102	muj.	12	mund.
1862	97	muj.		
1871 - 1872 .	26	muj.		
1879 - 1880 .	4	muj.	3	mund.

Bona part d'aquestes parcel·les es compren per a la construcció de cases (carrer Ignasi Iglésias) i, per tant no tenen finalitat agrícol·la, és a dir, no es produeix un augment del nombre de pratencs que accedeixen a la propietat de la terra destinada al conreu.

ANÀLISI DELS PROPIETARIS SEGONS EL NOMBRE DE MUJADES

1849   1862   1871-1872   1879-1880   Forasters   Pratencs

0 - 1	9	4	7	27	10	51
1 - 2	7	7	7	8		
2 - 3	3	3	5	11		
3 - 4	3	6	5	6		
4 - 5	5	5	3	9		
5 - 6	1	1	3	1	6	5
6 - 7	1	2	3	4		
7 - 8	2	2	2	2		
8 - 9	0	0	3	3		
9 - 10	1	1	1	1		
10 - 11	1	2	1	1	6	3
11 - 12	3	1	1	1		
12 - 13	1	1	3	3		
13 - 14	0	0	0	1		
14 - 15	1	4	1	3		
15 - 16	1	0	2	3	2	3
16 - 17	0	0	0	0		
17 - 18	0	0	0	1		
18 - 19	0	1	0	0		
19 - 20	0	0	1	1		
20 - 21	0	0	0	0	6	2
21 - 22	2	2	0	2		
22 - 23	2	1	1	3		
23 - 24	0	0	1	1		
24 - 25	2	2	1	2		
25 - 30	3	5	10	3	3	0
30 - 35	6	6	10	7	7	0
35 - 40	3	4	4	8	8	0
40 - 45	3	2	3	4	4	0
45 - 50	3	4	2	1	1	0
50 - 55	1	2	1	0	0	0
55 - 60	0	0	1	1	1	0
60 - 65	1	4	1	2	2	0
65 - 70	2	1	1	1	1	0
70 - 75	2	1	3	1	1	0
75 - 80	2	2	1	0	0	0
80 - 85	0	1	2	2	2	0
85 - 90	0	0	1	0	0	0
90 - 95	0	0	0	1	1	0
95 - 100	0	1	0	0	0	0

Pel que fa als propietaris, cal destacar que l'any 1879 un 44,5% tenen entre 0 i 5 mujades, quantitat insuficient per poder sobreviure.

Un :

- 24,0% tenen entre 5 i 25 mujades
- 16,7% tenen entre 25 i 50 mujades
- 3,6% tenen entre 50 i 75 mujades
- 2,2% tenen entre 75 i 100 mujades

Amb més de cent mujades trobem 12 propietaris.

Per tant, la major part de propietaris ho són de parcel·les petites. En el grup de 25 a 100 mujades no hi ha cap pratenc; tots els pratencs estan inclosos en el grup de 0 a 25 i, majoritàriament, en el grup de 0 a 5, menys Domènec Dalit, que té 134 mujades, i Miquel Casanovas, que en té 297.

Pel que fa al nombre de grans propietaris, podem dir que manté una certa estabilitat

1849	.....	15
1862	.....	13
1871 - 1872	.	13
1879 - 1880	.	12

Donada la importància dels propietaris de més de 100 mujades, podem fer una relació al llarg dels diferents anys:

Llista dels propietaris de més de cent mujades l'any 1849

Comte de Fonollar	102 mujades
Margarida Guibergas	112 mujades
Monges Carmelites	131 mujades
Francesc Pujadas	147 mujades
Baró de Finestrat	149 mujades
Hospital de la Sta. Creu	158 mujades
Baró de Maldà	180 mujades
Francesca de Ponsich	198 mujades
Causa Pia de Vilar	199 mujades
Francesca Magarola	217 mujades
Josep Pujol	217 mujades
Monges Magdalenes	267 mujades
Marquès de Casa Riera	299 mujades
Duc de Montemar	497 mujades
Comte de Fonollar	636 mujades

Llista dels propietaris de més de cent mujades l'any 1862

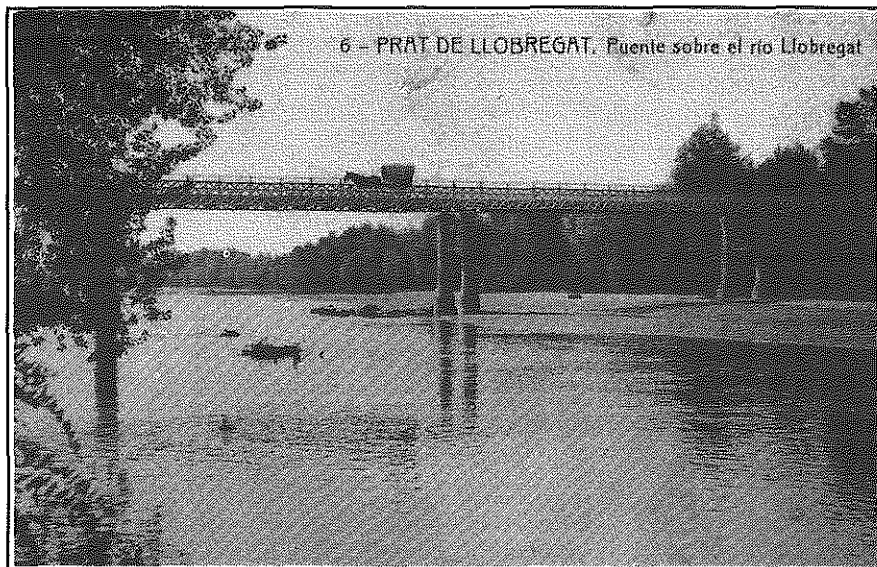
Monges Carmelites	134 mujades
Caietà Martí	147 mujades
Antoni Guibergas	152 mujades
Baró de Finestrat	186 mujades
Josep Pujol	195 mujades
Ramon de Ponsich	198 mujades
Hereus Judicials de Vilar	211 mujades
Baró de Maldà	225 mujades
Casa de la Maternitat	231 mujades
Marquès de Casaluna	298 mujades
Monges Magdalenes	308 mujades
Duc de Montemar	480 mujades
Comte de Fonollar	652 mujades

*Llista dels propietaris de més de cent mujades l'any
1871 - 1872*

Ramon Estruch	117 mujades
Monges Carmelites	134 mujades
Caietà Martí	146 mujades
Baró de Maldà	181 mujades
Ramon Ponsich	193 mujades
Josep Pujol	195 mujades
Hereus de Vilar	211 mujades
Duc de Montemar	233 mujades
Tomàs Auferils	266 mujades
Monges Magdalenes	293 mujades
Marquès de Casa Riera	298 mujades
Ferran Puig	440 mujades
Comte de Fonollar	571 mujades

Llista dels propietaris de més de cent mujades l'any
1879 - 1880

Ramon Estruch	117 mujadas
Lluís Cabina	134 mujadas
Domènec Dalit	134 mujadas
Caietà Martí	140 mujadas
Baró de Maldà	181 mujadas
Ramon Ponsich	193 mujadas
Hereus de Vilar	198 mujadas
Tomàs Auferils	217 mujadas
Miquel Casanovas	297 mujadas
Pere Batllori	303 mujadas
Maria Barata	553 mujadas
Ferran Puig	872 mujadas

El pont de Ferran Puig, inaugurat el 9 de juliol de 1873, fou el primer pont construït en el terme del Prat. Substituí la barca que durant segles va ser l'únic mitjà per creuar el riu. (Arxiu Municipal).

A partir de les llistes anteriors, podem observar que la naturalesa dels grans propietaris experimenta canvis importants.

1849

- Títols nobiliaris	6
- Convents religiosos	2
- Hospital de la Santa Creu	1
- Causa Pia de Vilar	1
- Altres propietaris forasters	5

1862

- Títols nobiliaris	5
- Convents religiosos	2
- Casa Maternitat	1
- Hereus de Vilar	1
- Altres propietaris forasters	4

1871 - 1872

- Títols nobiliaris	4
- Convents religiosos	2
- Hereus de Vilar	1
- Altres propietaris forasters	6

1879 - 1880

- Títols nobiliaris	1
- Convents religiosos	0
- Hereus de Vilar	1
- Altres propietaris	10
forasters	8
pratencs	2

Al llarg d'aquest període, es produeix una evolució de la propietat de la terra relacionada amb la tendència general de pèrdua de poder econòmic de la noblesa, que es veu obligada a vendre les terres, i de pèrdua de les grans

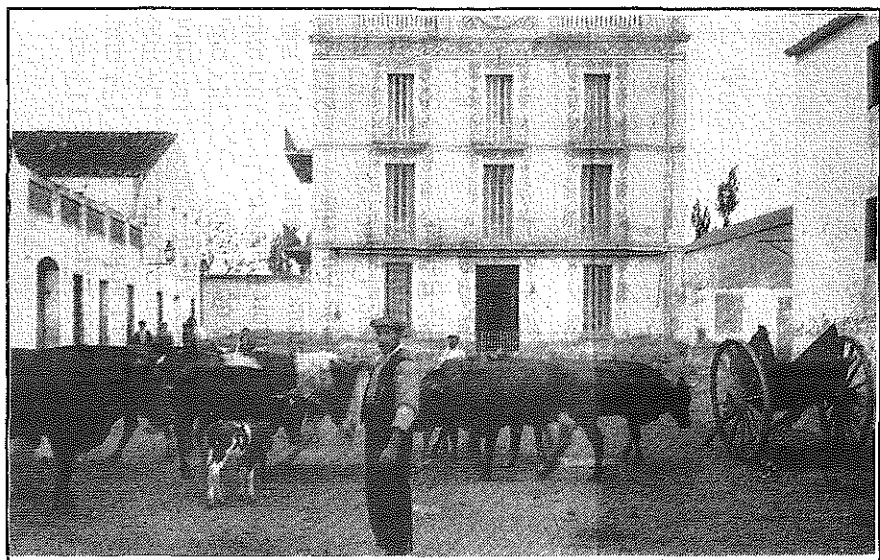
propietats de l'Església, els hospitals, les institucions benèfiques... que es veuran afectades per les lleis desamortitzadores.

L'any 1849 trobem que la majoria de la terra està en mans nobles, institucions religioses i benèfiques, mentre que al final del període hi ha un clar domini de la propietat burgesa. S'ha produït, per tant, el canvi en la propietat de la terra. Els nous propietaris seran els qui realitzaran millores en la terra i intentaran acollir-se a les lleis de foment agrícola (Llei de 3 de juny de 1868), que potencien el desenvolupament capitalista de l'agricultura.

Els propietaris tradicionals, que posseeixen terres des de fa molt de temps, no fan canvis importants; alguns d'ells mantenen la terra que tenen, mentre que altres venen part de les seves propietats.

Cal constatar la presència de nous propietaris com Tomàs Auferils i Pere Arús, que utilitzen les terres amb finalitats recreatives (anar a caçar...) (110)

Una menció a part mereix el cas de Ferran Puig, que l'any 1879 - 1880 és de bon tros el major propietari del Prat, amb 872 mujades; en ell trobem l'esperit innovador que representarà un canvi radical en l'agricultura pratenc.

Colonia construïda per Jaume Casanovas a la seva propietat. Avui dia aquests terrenys estan ocupats per les instal·lacions de l'Aeroport. (Arxiu Municipal)

RELACIÓ DE LA QUALITAT DE LA TERRA EN MANS DE PROPIETARIS PRATENCS I FORASTERS.

L'any 1879 els propietaris forasters tenen el 92,21%, i només un 7,78% es troba en mans dels propietaris pratencs, (la major part d'ells amb petites propietats). Aquest 7,78% es distribueix en terres de baixa qualitat, improductives i erms. També tenen terres de conreu tradicional, com el cereal, i una part relativament important de salzes.

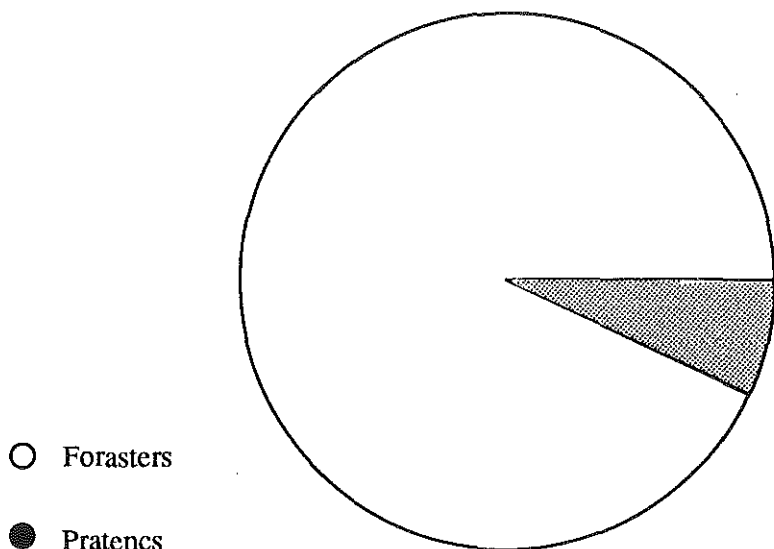
Els conreus nous com la vinya i els fruiters, que formen part de les millores introduïdes pels grans propietaris, estan quasi totalment en mans dels propietaris forasters. Aquests, pel fet de posseir més del 90% de la terra del Prat, tenen la major part de terres de totes les categories.

La conclusió és que la terra del Prat, a final del segle XIX, és en mans de forasters. De les 5.291 mujades i 11 mundines d'extensió, 4.879 mujades i 11 mundines estan en mans de propietaris forasters, i només 412 mujades en mans de pratencs.

De manera gràfica, podem veure la distribució de les terres entre propietaris pratencs i forasters.

1879

Relació de la terra de propietaris forasters i pratencs

1879

- Classificació de les terres segons les categories i la procedència dels propietaris

	Erm			Cereal			Frutens			Vinya			Salzes			Fageda			Improductives	Total
	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.		
Pratens	41 mj. 10 mud.	24 mj. 8 mud.	83 mj. 8 mud.	68 mj. 9 mud.	43 muj.	101 mj. 13 mud.					1 mj.	7 mj. 8 mud.	2 mj.	2 mj.	8 mud			8 mj.	28 mj.	412 mj.
No pratens	486 mj. 15 mud.	309 mj. 12 mud	1394 mj. 4 mud.	702 mj. 4 mud.	565 mj. 4 mud.	896 mj. 4 mud.	61 mj.	58 mj. 8 mud.	35 mj.	14 mj.	25 mj.	142 mj.	4 mj.	1 muj.	6 mj. 8 mud.		2 mj. 12 mud.	58 mj.	117 mj. 4 mud.	4.879 mj 11 mud.
Total	528 mj. 9 mud.	334 mj. 4 mud.	1477 mj. 12 mud.	770 mj. 13 mud	608 mj. 4 mud.	998 mj. 1 mud.	61 muj.	58 mj. 8 mud.	35 mj.	14 mj.	26 mj.	149 mj. 8 mud	6 mj.	3 mj.	7 mj.		2 mj. 12 mud.	66 mj.	145 mj. 4 mud.	5.291 mj 11 mud.

- Percentatge de terres en mans de propietaris no pratens segons les categories

	Erm			Cereal			Frutens			Vinya			Salzes			Fageda			Improductives	Total
	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.	1 a.	2 a.	3 a.		
Pratens	7,87	7,32	5,65	8,89	7,06	10,20	0	0	0	0	3,84	5,01	33,33	66,66	7,14		0	12,12	19,27	7,78
No pratens	92,12	92,67	94,34	91,10	92,93	89,79	100	100	100	100	96,15	94,98	66,66	33,33	92,85		100	87,87	80,72	92,21

ELS TREBALLADORS DE LA TERRA

La principal dificultat a l'hora d'estudiar la situació sòcio-econòmica dels treballadors del camp és la manca d'informació existent sobre el tema. Malgrat aquesta mancança inicial, les fonts de les quals disposem ens permeten donar una imatge general sobre les condicions de vida i de treball d'aquesta part fonamental de la societat pratenca.

Com a punt de partida, haurem de distingir entre dos grups diferenciats: per una banda, el grup format per masovers i arrendataris de terres dels propietaris forasters, i per una altra, els jornalers, que formen un grup més nombrós i que variaran la seva condició en funció de la oferta i la demanda fluctuant que deriva de les tasques agrícoles.

Com explicàvem en el capítol dedicat als propietaris, les xifres de l'any 1879 mostren com el 92,21% de la terra del Prat està en mans de propietaris forasters, mentre que només un 7,78% de les terres de conreu està en mans de pratencs. A aquest fet cal afegir que els propietaris pratencs ho són de petites parcel·les. Així, a excepció feta de Domènec Dalit i Miquel Casanovas, tots ells estarien inclosos en el grup de propietaris de 0 a 25 mujades, i majoritàriament apareixen com a propietaris de 0 a 5 mujades. Aquestes terres, a més de ser insuficients per la seva extensió per al manteniment d'una família, eren de baixa qualitat, salinoses i de marines en gran part.

Aquests fets expliquen que els propietaris pratencs es vegin obligats a treballar les terres dels grans propietaris que, residents fora del poble, deixen les seves terres en mans de masovers i arrendataris.

En general, malgrat les dificultats que també pateixen, la situació dels masovers i arrendataris és molt millor que la dels jornalers per la seguretat

que els dóna la seva condició.

Així, durant el segle XIX, es consolida definitivament el sistema d'arrendaments en metàl·lic, seguint la tendència iniciada durant el segle XVIII, en substitució dels contractes de parceria.

Aquest fet coincidirà amb la millora que experimenten els conreus a partir de la introducció del regadiu i de les innovacions tècniques. La comercialització dels excedents que en deriven serà un dels elements fonamentals en la millora de la condició dels pagesos dèltics.

A partir d'aquesta millora de la seva situació, els pagesos pratencs iniciaran un procés lent i difícil d'adquisició de terres, encara que es tracti de petites parcel·les de baixa qualitat.

Aquest procés no culminarà fins ben entrat el segle XX, quan els pratencs han recuperat el 50% de les terres de conreu. Les compres no continuaran ja que es veuran afectades pel creixement modern del terme (indústria, aeroport...).

Molt més penosa era la situació dels jornalers. A les dificultats que deriven de la seva condició (manca de feina estable i ingressos insegurs), cal afegir el fort creixement demogràfic del segle XIX, que provocarà un excés de mà d'obra.

Les xifres de l'any 1860 ens il·lustren aquesta situació. Per un total de 1.800 habitants, trobem:

39	propietaris	_____	2,16 %
97	arrendataris	_____	5,38 %
498	jornalers	_____	27,66 %
39	pobres de solemnitat	—	2,16 %

Els jornalers representen, per tant, la part més important de la població activa masculina del poble.

Pel que fa a les dones, malgrat que la seva aportació és fonamental, tant a les feines específiques de la llar i d'atenció als fills com a les feines agrícoles, no hi ha constància d'aquestes activitats als padrons i censos, ja que només es comptabilitzen els caps de casa. Sí que sabem, però, que l'any 1860, dels 39 pobres, 28 eren dones.

Les condicions de vida dels jornalers queden reflectides en els seus

habitatges. Durant tot el segle XVIII proliferaran les barraques, construccions inestables i fràgils aixecades amb materials dèltics (fang, joncs, fusta...), i a partir del segle XVIII els jornalers s'instal·laren en petits habitatges construïts a prop de l'església (que aniran configurant poc a poc el nucli urbà del poble), on les condicions són tan dolentes com a les barraques.

L'excés de mà d'obra sense ocupació, especialment quan les feines del camp no requerien tants treballadors, donava lloc a tensions i conflictes constants que les autoritats de l'època intentaven mitigar amb els recursos que tenien al seu abast.

Un exemple d'aquesta preocupació és la circular dictada pel govern provincial de Barcelona el 18 de juliol de 1868:

"En circulares anteriores he recomendado a las autoridades locales la gran importancia de la cuestión de subsistencias y trabajo de las clases jornaleras, encargándoles que el Ayuntamiento y mayores contribuyentes acuerden los medios y recursos para la colocación de braceros (...)

Previne asimismo la formación de estados de jornaleros sin trabajo, para conocer con seguridad su número, facilitarles colocación y apreciar debidamente la eficacia de las medidas empleadas; como tambien la mayor vigilancia de las autoridades en la cuestión de subsistencias, para prevenir, en lo posible, todo conflicto y remover las causas que puedan dificultar el abastecimiento de los mercados (...)

Es necesario persuadir á los vecinos de los pueblos de que el buen deseo de las autoridades será impotente sin su concurso y del deber en que estamos todos de atender al socorro de las clases jornaleras, facilitándoles el trabajo, como medio de salvarlas de los horrores de la miseria ó de los extravíos de la desesperación". (III)

Responent a totes aquestes circulars, el 28 d'abril de 1868 el poble del Prat escriu:

"La comisión nombrada para proporcionar trabajo á los jornaleros que carecen de él ocupará en los trabajos públicos que tiene proyectados de 20 a 25 jornaleros diarios procurando que todos los braceros faltados de jornal puedan ser ocupados dos ó tres días cada semana, y con estas prudentes disposiciones y los recursos disponibles creo se podrá llegar á la recolección de la cosecha en que todos podrán ser ocupados en trabajos particulares.

Debo advertir que casi todos los jornaleros tienen arrendadas de dos á tres ó más mojas de tierra que cultivan por su cuenta en las que se ocupan con frecuencia á falta de jornal, y si bien estos y los colonos que cultivan mayor

extensión de terreno se hallan bastante faltos de recursos, no ha llegado todavía el caso de tener necesidad de ir a pedir limosna". (112)

Davant la greu situació provocada per la manca de jornals, es va crear la Sociedad de Socorros Mutuos de San Antonio Abad (1856):

"La cual socorre a los socios, que son la mayor parte de los jornaleros, en sus enfermedades ó desgracias personales por lo que no sufren las consecuencias de necesidad, y los pocos imposibilitados por la ancianidad o achaques que quedan se les auxilia del modo que se expresa en el apartado siguiente.

Cuando ocurre necesidad en una familia pobre que no cuenta con recursos ningunos cada dia festivo y en las dos misas, matinal y mayor, se anuncia por el párroco la cuestación y para quien y al salir de ella asiste el mozo del Ayto. con una bandeja a la puerta de la Iglesia y recoge las limosnas que los vecinos han depositado, con cuyo producto y otros socorros particulares se sostiene aquel enfermo y familia toda la semana, repitiéndose tantas cuantas duran las necesidades de aquella casa o familia". (113) El Prat, 14 de setembre de 1867.

Una lectura acurada d'aquests exemples ens evidencia que la situació no era tan optimista com les autoritats de l'època volien donar a entendre.

A les dificultats que deriven de les condicions laborals de jornalers i arrendataris, cal afegir els efectes catastròfics de les riudes, les pedregades... sobre les collites, que castigaven tot sovint les terres del Delta.

L'escrit de l'11 de desembre de 1854 de l'alcalde del Prat ens serveix de exemple:

"...los Señores que compusieron la benefica junta que se creó para implorar de la caridad pública algún socorro con que aliviar la desgracia en que se vefan sumidos los labradores de esta población por la total perdida que sufrieron de la abundante cosecha que tenfan a la vista y sepultó por unas partes bajo sus lodos y arenas, y por otras arrastró tras de si el rio Llobregat con sus desbordes en la enorme inundacion que hizo los dias 24 y 26 de mayo del año ultimo causado por los fuertes aguaceros que la antecedieron; e ignorandose hasta la fecha el verdadero producto de aquella filantropica cuestación y su destino o deposito quisiera merecer de su atención y bondad se sirviese tomar la molestia de manifestar los datos o antecedentes que posea". (114)

Com bé dóna a entendre l'alcalde del Prat, la beneficència no era la millor solució a uns problemes endèmics del poble (la misèria de gran part de la seva població), solució aquesta que començarà a venir de la mà de les

millors que el regadiu introduirà.

Un altre problema fonamental dels treballadors del camp és el que deriva de l'estat sanitari del poble.

Ja hem assenyalat als capítols anteriors que la proporció de terres catalogades com a marines, estanyes... és molt important. Aquestes terres són un focus de insalubritat constant. A aquesta situació natural, cal afegir la problemàtica que deriva de la construcció del Canal de la Dreta, amb braços sense sortida al mar i que acabaven formant enormes basses estanyades.

Són els treballadors agrícoles els qui patiran de manera més directa els efectes d'aquesta situació. Així, J. Codina assenjala com l'any 1865 "hi ha terçanes a pràcticament totes les masies, però encara no al poble". (115)

El paludisme i el còlera seran malalties endèmiques de la gent del Prat.

El metge Felip Hita, en parlar dels efectes del canal, diu:

"Las aguas encharcadas que existen constantemente y perennemente a la derecha e izquierda del canal al punto de Muset y en los hondos que ha dejado la empresa con la extracción de tierras que hubo de haber para formarlas y levantarlas a la elevación que convenia en una extensión bastante considerable y de puente a puente. Que pasada la acequia inferior y a la izquierda del canal se encuentra otro charco de aguas corrompidas causado también por la extracción de tierras para formar las márgenes del propio canal." (116)

Dos elements més contribueixen a agreujar aquesta situació; per una banda, els conreus de cànem i després d'arròs, i per una altra, les tècniques agrícoles utilitzades per eliminar l'excés de sal dels conreus. El mateix Hita ens ho explica:

"(la) costumbre que se observa entre los labradores en todas las estaciones del año de estancar las aguas con el objeto de destruir las cualidades salinas de que aquellas abundan y de este modo hacerlas muy beneficiosas a la agricultura". (117)

La transformació del camp pratenc es va fer amb capital foraster i amb el treball dels pratencs. La major part d'ells no va recollir els fruits del seu esforç fins ben entrat el segle XX, quan va poder accedir a la propietat de les terres que conreaven.

A MANERA DE RECAPITULACIÓ

El segle XIX és el segle de les grans transformacions a l'agricultura pratenca. Assistim al canvi de la propietat de la terra que passa de mans de nobles i eclesiàstics a mans de la burgesia barcelonina; aquesta que compta amb capital, s'acollirà a la legislació liberal (lleis desamortitzadores, lleis de poblament rural...) per introduir millores a les terres adquirides, que en general són de baixa qualitat: marines, erms...

En tot aquest procés de transformació, els camperols, a causa de no disposar del capital suficient i pel fet que els mecanismes legals sovint estan pensats en benefici de la burgesia (traves a les compres de les terres desamortitzades), no tenen accés a la propietat de la terra. La contribució dels pratencs a tot aquest procés de transformació serà, bàsicament, com a assalariats dels nous propietaris ja sigui en qualitat de masovers, arrendataris, jornalers... El fruit del seu esforç serà recollit quan accedeixin a la propietat de la terra, fet que no es produirà fins ben entrat el segle XX.

Aquest procés, juntament amb innovacions tècniques, la construcció del Canal de la Dreta, la utilització de màquines de vapor i l'aprofitament de l'aigua artesiàna comportaran la transformació més important que ha experimentat mai l'agricultura pratenca: el pas del secà al regadiu.

El resultat d'aquests canvis no serà del tot evident fins al segle XX quan l'agricultura pratenca viurà els moments de màxim esplendor que tindrà un punt àlgid a la dècada dels anys vint amb les exportacions a Europa. Aquesta situació permetrà l'obtenció d'importants beneficis que facilitaran l'accés dels pagesos a la propietat de la terra.

NOTES

- 1 Izard, Miquel: *Rifes i enganyifes sobre la revolució burgesa*. "L'Avenç", núm. 116, pp. 26 - 29.
- 2 Ibidem, pp. 26 - 29.
- 3 Citat a Fontana, Josep: *La revolución liberal. Política y hacienda en 1833 - 1845*. Instituto de Estudios Ficales, Madrid, 1977, pàg. 28.
- 4 Izard, Miquel: op. cit., pp. 26 - 29.
- 5 Fontana, Josep: op. cit., pàg. 334.
- 6 Izard, Miquel: op. cit., pp., 26 - 29.
- 7 Codina, Jaume: *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida del s. XVI al XX*. Ariel, Barcelona, 1971, pàg. 377.
- 8 Veure capítol producció.
- 9 Veure capítol desamortització.
- 10 Tribó i Traveria, Gemma: *L'agricultura gavanenca del segle XIX*. Ponència Viladecans 5 - 9 - 1985, pàg. 50.
- 11 Arxiu Històric Municipal del Prat (AHMP). Llibre d'actes de 1868.
- 12 AHMP. Llibre d'actes de 1868.
- 13 Les xifres de propietat corresponen a les de l'amillament de 1862. La resta d'integrants de la Junta no figuren a l'amillament com a propietaris de terra de conreu.
- 14 AHMP. Llibre d'actes de 1868.
- 15 Riquer, Borja de: *Burgesos, polítics i cacics a la Catalunya de la Restauració*. Article publicat a "L'Avenç", núm. 85, pp. 16 - 33.
- 16 Les fonts utilitzades per a l'estudi de l'estructura de la propietat han estat els apeos (1846, 1849) i amillaments (1852, 1862, 1879). Com diu Gemma Tribó a la seva tesina, són els documents fiscals bàsics de la tributació agrària del segle XIX. La diferència bàsica entre l'apeo i l'amillament radica en la necessitat que la hisenda té de millorar el control de les terres, buscant cada cop l'establiment d'unes categories de classificació

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is too light to transcribe accurately.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	5
El segle XIX a l'Estat espanyol: reacció i revolució.	5
El segle XIX al Prat: canvis en la societat pagesa.	9
La qualitat de la terra.	
La producció.	
La desamortització	
Els propietaris.	
LA QUALITAT DE LA TERRA.	17
Anàlisi de la qualitat de la terra segons els apeos i amillaraments.	24
Apeo de 1846.	
Apeo de 1849.	
Amillarament de 1852.	
Amillarament de 1862.	
Amillarament de 1872.	
Amillarament de 1879.	
Estudi comparatiu dels quadres.	27
LA PRODUCCIÓ.	37
Els conreus de secà.	45
El blat.	
L'ordi.	
La civada.	
El sègol.	
El mill.	
Els conreus de regadiu.	54
El blat de moro.	
Les faves.	
Les mongetes.	
LA VINYA.	60
Les parres.	66

LA DESAMORTITZACIÓ.	68
Ordes afectades segons les etapes.	70
Primera etapa 1840 - 1845.	
Segona etapa 1862 - 1865.	
Tercera etapa 1873 - 1878.	
Relació entre la terra afectada i la terra venuda.	75
Qualitat de les terres venudes.	76
Procés de la venda.	77
Evolució de la terra.	80
LES LLEIS DE POBLAMENT RURAL.	91
EL REGADIU.	100
El canal de la dreta.	100
Altres tipus de regadiu: les màquines de vapor i els pous artesianes.	107
ELS PROPIETARIS.	109
Anàlisi dels propietaris segons el nombre de muja- des.	110
Relació de la qualitat de la terra en mans de propie- taris pratencs i forasters.	116
ELS TREBALLADORS DE LA TERRA.	118
A MANERA DE RECAPITULACIÓ.	123
NOTES.	124
BIBLIOGRAFIA.	137

